

Pavle
Zidar

Pandorine sence

*Kar je, sploh ni. Nihče je in svet
prividov lažnih. Hudič je naš sorodnik
in Bog je naš sovražnik.*

(Endre Ady)

1.

Do tega trenutka sem prebral
ne le najpomembnejše, ampak vse
pomembne tekste sveta.

Če misel tega enačbenega stavka nekoliko razrahljam in premečem njegov vrstni red, dobim presenetljivo enostavnost sveta in besede. Beseda je nekakšna spovednica, kamor se hodi svet kot celota in kot del razlagat. V besedi biva merilo in po njem vse tisto, kar smo, tudi je.

Ko se razgledujem okoli sebe — po poklicu sem novinar — vidim prav to, kar sem že rekel: vse se hiti razlagati, da bi dobilo čimprej potrditev v besedi. In to ne več v znani, človek se je začel iskati zelo zapleteno in zelo odmišljeno.

Samo na videz se ukvarjamo z vsemi mogočimi dejavnostmi.

Na primer kmet: uporablja zelo konkreten svet, zato je njegovo iskanje v besedi podobno svetu, s pomočjo katerega se poskuša ubesediti. Same znane tihožitne resničnosti so ga.

Otrok je srečen, ko govori. V last svoje besede se meče. Vsak dan lahko vidimo, kako dobro je, da se je izrazil in potrdil v nji.

Neskončno vrsto primerov imam, ki potrjujejo to, da je govorjenje rast sveta.

Celo šumi vetrov in rosečih megla po mrtvem jesenskem svetu so rast.

Sicer mi pa ne gre za analizo vsega tega, kar sem prebral, ampak za sintezo, ki sem jo bil že izrazil: ustvarjamo se sami. Čisto sami v govoru, ki je okoli nas v neotipljivem loku razpet.

In vse je konec koncev povedano že in nič novega se ne bo zgodilo, ker se je že vse, tudi to, kar se še bo.

Zato bi lahko podrli svoje šotore, obmolknili in vrnili pooblastilo življenja. Vendar se to ne zgodi. Nikoli se ne bo to zgodilo. Zmeraj se bomo morali pripovedovati, zato da bomo postali sebi svoja resnica.

Iz novinarske prakse vem, da človek prihodnosti ni več zdravnik — pred njim je bil to nekoč duhovnik — ampak novinar. Nekoč so se ljudje bali sodnega dne, prestrašeni so bili nad apokaliptičnimi videnji. Sodba nad njimi je bila tako strašljiva freska, da je bil človek preprosto ukleščen v poslednji čas in je poslej rasel le še iz svetih dlani. Potem pa je strah le popustil in človek je vztrepetal za golo življenje. Ta strah je pomemben del človeka tudi še zdaj, vendar se mu pogumno postavljamo po robu in sprejemamo smrt pripravljeno.

Pač pa se človek čedalje pogosteje izraža in išče načine, da bi se prek besede potrdil samemu sebi. Hoče se videti. Ne kakor ga vidijo drugi! Doslej je uspevalo samo to.

Kakšen sem pravzaprav? Ta nemir pretresa svet v celoti.

Ali sem tak, kot se občutim sam, ali tak, kakršnega me drugi?

Ali sem tu vmes?

Vse to je sicer še zmeraj stopanje v isto rast, a s precej manj strahu: človek se ne boji več boga niti smrti. Začel je govoriti, zato da bi se videl brez posrednikov. Za zdaj, žal, to še ne gre.

Kakšen sem? To je zdaj temeljno človekovo vprašanje.

Zelo diletantsko smo jemali v roke to vznemirjenost, pisali smo o njej, kot opisuje pisatelj naravo, po nekakšnem domišljijem nareku. Kako se je morala potem narava čuditi, ko je brala samo sebe v tako spačeni obliki, tako nasilno sprevrženo, zavrnjeno v sami sebi!

Po eseju, za katerega sem bil prepričan, da je uspel, sem bil zelo presenečen, ko me je oseba, o kateri sem bil pisal, vprašala, ali res nisem mogel drugače pisati o njej, ko tako, da sem pisal o sebi. Zamislil sem se. Vprašal sem svoj objekt, če res v eseju ne vidi sebe. Ne, je odgovoril, to si ti. Izposodil si si moje ime, moja dela, mojo filozofijo in vse skupaj predelal v svojo, vse to objavil in si najbrž rekel: glejte ga, to je on. Poznamo to zvrst govorjenja o samem sebi prek drugih; to je esejistika. Tak jaz nisem. Ti mi podtikaš avtorje, ki jih tudi nikoli nisem prebral, prebral pa si jih ti; ne odkriješ pa vplivov, ki so zares bili, torej nisi prebral tistega, kar sem jaz.

Bil sem iz sebe.

Ampak esej je znanstveno poročilo, sem se branil.

Ali znanost lahko počne, kar hoče? je vprašal moj objekt.

Ne, ne more, sem odvrnil. Znanost le ugotavlja in razvija.

Koga, mene ali tebe?

Oba, se mi zdi.

In če se jaz zdaj vprašujem, je vprašal moj objekt, kdo sem, in če se ne počutim to, kar si ti iz mene naredil, ali je to še znanstveni razvoj?

Znanstvena podoba, sem odvrnil.

Lahko sem to, je odvrnil, celo moram biti, saj mora biti tudi narava to, kot sem jo jaz občutil, a priznaj, da niti eno niti drugo ne ustreza objektivnosti.

Skrajnosti so to, sem priznal.

Ne, je odvrnil, to so še zmeraj eksegeze. Skrajnosti bodo tedaj, ko se bom videl takega, kot se občutim sam.

Pomislil sem in tisti hip se mi je odprlo: ljudje se hočejo videti, kakršni so. Prej sta jim to branila smrt in bog in so se videli le prek njunih razlag, zdaj pa hočejo v neposreden stik s sabo. Nič več prek smrti, nič več prek boga.

Začel sem misliti na obliko, ki bi človeku najbolj služila, da bi se videl takšnega, kakršen je, brez mojih občutkov, ker tedaj bi bil tisto že spet jaz in ne on.

Sicer je pa imel moj objekt prav, ko mi je še rekel, da je vse, kar bere v časopisu ali knjigi, ubeseditve ene same osebe. (V časopisu več oseb.) Človek pa ima vedno večjo potrebo, da se ne bi lovil tako posredno za zadovoljstvom in hkrati užitkom: videti sebe.

Si se ti kdaj videl? me je vprašal moj prijatelj.

Pomislil sem. Pravzaprav se tudi jaz še nisem nikoli videl, čeprav sem imel neskončno več priložnosti kot kdor koli. Tudi jaz sem bil, ko sem pisal o drugih, le v posesti nekoga, ki je prek mene pisal o sebi.

Podvomil sem, ali se je sploh mogoče videti. Takega kot si?

Moj prijatelj (oziroma objekt) mi je rekel, da je to mogoče, vendar le v naporih, ki so še neznani.

Spet sem podvomil — saj veste, novinarji smo ciniki — mogoče pa misli moj prijatelj na tisti občutek, ki ga esej res ne goji, novinarstvo pa brez njega sploh ne uspeva: mislim na obliko kulta neke osebe, s to normo namreč obvladujemo bravca.

Ljudje se radi vidijo takšne, kakršni niso: dobre, plemenite, izvirne, nardarjene, tenkočutne, močne.

Novinarji imamo dve šabloni, to, o kateri sem pravkar pisal, in drugo stran iste: ljudje so hinavski, slabotni, izdajalski, neizvirni, tatovi in morilci. Z obema šablonama obvladamo ljudi, da so ko začarani. In nemirni trenutek sveta, ki bi se lahko sprevrgel v neznano smer, obstane na mestu.

Kako srečni so ljudje, ko jim damo priliko, da pripovedujejo o sebi! Vsi do zadnjega se hočejo videti takšne, kakršni niso.

Priznam, da je v tem preračunljivost z obeh strani, in oportunitizem je edini odgovor na našo šablono. Ljudje zaznavajo to metodo in se vdinjajo času, ki je le hip.

Kaj pa, sem večkrat razmišljal, če mi ne bi šlo za čas, če bi tisti hip prepuštil sam sebi, ali se bo človek (bravec) skušal videti spet takšnega, kakršen ni.

Razmišljal sem o tem, zase, seveda, hotel sem priti do dna svojemu občutku, da je človek premagal dvoje usodnih strahov: smrt in boga in da se

želi spoznati neposredno, kdo je in kaj je. Videti končno sebe brez esejista, ki mu tega iz znanih in neznanih razlogov doslej ni dovoljeval. Začelo me je zanimati, ali je sploh mogoče, da bi se človek zagledal, ne da bi ga kdo hvalil ali grajal. Ali ni v hvali neke vrste svetloba, s pomočjo katere vidiš, in tudi v zanikanju, ali ni v tem obratni sijaj, kjer se vidiš?

Ne nazadnje bi rad prepoznal svojo vlogo, ki se mi po nekaterih znamenjih napoveduje kot poklic prihodnosti.

Če je človek kljub svoji samoti in nerazumevanju prešel dve usodni obali: obalo smrti in obalo božjega, ali sem res zdaj jaz tisti, ki mu bom služil, kot sta mu na tej usodni poti zdravnik in duhovnik.

Kako mu bom služil?

To poslednje me je posebej obsedalo.

Če je človek brez zdravnika in duhovnika premagal dvoje usodnih strahov, potem bo tudi brez mene tretji veliki strah: videti končno sebe.

Pomislil sem na Anatola Francea, ki je rekel, da je krščanstvo uspelo le v enem, da je ljubezen spremenilo v greh.

To se pravi, da je človek sam premagal boga.

Potem sem se še spomnil, da je med ljudmi že udomačena maksima: da ima vsak dohtar svoj britof. Kar pomeni spet, da je strah pred smrtjo onemogočil človek sam.

Tako približno — sem začutil — bom odpadel tudi jaz na poti človekovega prizadevanja videti sebe, kot se občuti sam.

Toda zdaj je moj čas, sem nepreklicno spoznal. Zdaj človek išče mene, kot je nekoč spovednico in ambulanto z vsem otroškim upanjem.

2.

Moram narediti preskus tega svojega spoznanja, sem si rekel, naj se pripovedujejo, da se bodo videli, kot so morali umirati, da so preživeli smrt.

Obiskal sem svoj objekt, prijatelja in novelista E. A., o katerem sem nekoč spisal tisti sporni esej in v katerem je potem prepoznal mene.

Predlagal sem mu, naj bi se mi pripovedoval, ne da bi mu bil jaz zastavil eno samo vprašanje.

In kaj bo potem iz tega? me je vprašal.

Iz tega boš ti, sem mu odgovoril.

Potem se lahko brez tebe zaprem v svojo tihoto, je odvrnil, in se pripovedujem sam sebi. Kar že tako ali tako počnem.

Res?

Ko vključim magnetofon in se poslušam, se vidim takega, kot se občutim sam.

Zagledal sem se vanj, on pa je bil odsoten ko medij.

Po tistem tvojem eseju sem začel misliti, je rekel tiho, zagledan vase, kaj vse lahko še naredi iz mene, če ne bom pazljiv. Lahko me prepričajo, da sem čisto nekaj drugega, kar sem. Eseji so kot Shakespearove vloge, iz njih

ne prilezeš ven nikoli več ti. Nekoč sem se srečal z igralcem, ki je igral Hamleta, sedela sva za isto mizo, bil je lačen in žejen kot jaz, govorila sva o vsakdanjih stvareh in potrebah, vendar je bil še zmeraj Hamlet. Z vidnimi otenki svoje volje je bil boj za svoje kraljestvo. Njegov glas je bil predirno oster in nikoli več ga ni zamenjal za svojega. Izgubil ga je za zmeraj.

Takrat sem začel z vajami, da se ohranim vsaj sam sebi. Posebno tvoj esej, v katerem si mi dopovedoval, da nisem jaz, me je dokončno prepričal, da se moram zapreti.

In zdaj si sam s sabo sam?

To mi zadostuje. Človek je vse bolj sam. Vse bolj bo v nadaljnjem samo to. Bolj ko bomo skušali drug drugega zmalčiti s podobami vlog, bolj bomo rinili nazaj vase. Komur to ne bo uspelo . . . bo igral dalje vloge ali eseje.

Toda jaz te tako ali tako vidim, sem rekel.

Ti me vidiš . . . slabo. Ti me sploh drugače videti ne moreš. No, ti si me bral, iz asociacij si potem napletel svet, ki ga jaz ne posedujem, ti pa mi ga z vso avtoriteto vsiljuješ. Obsojaš me nanj kot na galejo.

Mogoče te pa vidim ostreje, kot se občutiš?

Ko ti avtor predrami nova občutja in miselne zveze, ni to več avtorjev svet, to je že tvoj prispevek k avtorju. Kakor je tudi prispevek k Hamletu, če ga kdo igra dalje v zasebnem svetu. Ko berem kateri koli tekst, postanem nujno svoj Goljadkin. Čutim, kako v meni vstaneta dve osebnosti. Vsak tekst nas preprosto razdvoji in prisili, da ga dopišemo. Mar ne počneš tega tudi ti?

Tudi, sem priznal.

Premerila sva se s tišinama v sebi. Spominski plivki so naju zadržali budna.

Vsak tekst je poskus preseči se, povišati se v svoji naravi, kajti narava je kakor lajna, če ji slediš nagonsko, je rekel E. A. Zato so vsi teksti višji nivoji človeka. Kadar srečujem zgodaj zjutraj našo sosedo, ne srečujem le določene imena ali spola ali socialne ravni, temveč poskus, kako se povišati nad podlistek, ki ga prebira. Ali knjige.

Knjiga je torej nivo, ki nas presega. Zato se zgode lahko samo tri stvari: ali jo poskušamo doreči, to je izraziti v vsem tistem, v čemer se knjiga še ni, ali pa jo neskončno zasovražimo in ji navesimo svoje nizke lastnosti, ker nas njen visoki nivo ovira, da bi ga presegli, tretja stvar, ki se nam ob knjigi lahko zgodi, pa je, da ne zmoremo ne klevete ne dorekanja, ampak le suženjsko vdanost.

Dobro si povedal, sem rekel.

Jaz nikoli ne oklevetam knjige, je rekel E. A., včasih ji nekaj časa nemo sledim, potem pa ji le začnem dodajati in se tega tiho veselim. Priznam pa, da je sodobnik nerazpoložen do vsakega nivoja, ki ga presega. Z vso spretnostjo išče mehko mesto, samo zato, da bi ga lahko z dvema kletvicama odpravil. Ljudje so si radi podobni brez posebnih naporov.

Pa so si?

Ne. Nihče ni nikomur enak. Radi bi si bili, zato znižujemo zidove. Spominjam se, kako srečen sem bil, ko sem prebiral Tolstojeve mladostne iz-

pade ali posebnosti Oscarja Wilda. Zdaj vem, da mi ti podatki niso približali njunih tekstov. Prvi hip že, vendar je nad Sliko Doryana Greya ležala avtorjeva spolna dvojnost in maščevanje tistih, ki so komaj čakali, da njegove bleščeče preseganje letnih časov — živali in dreves — umažejo, vpijoč: homoseksualec!

Priznam, da sem bil šele z leti spodoben popolnoma odmisli to psovko in brati Wilda brez motenj.

Nad Tolstojem leže podobni povprečni duhovi. Vesel sem bil njegovih čudaštev, toda šele danes vem, da na škodo tekstov.

Vse avtorje razvrednotujejo poteze v času, ko so presegli sami sebe. Mogoče je to cena, ki jo morajo plačati za nivo, ki ga dosežejo.

Bravca moti, če, recimo, bere roman avtorja, ki je na robu, med kriminalnim in normalnim, druge privlačuje prav to, te skrajnosti. Vendar delo, ki ga je pisatelj spisal, ne more v bravcu sprožiti svoje akcije, ker je zavrt po isti naravi, ki je roman sprožila.

Zaradi katerega izvoda ne stečejo smeri, sem že nakazal. Človek se v bistvu noče in ne more preseči. Čeprav je preseženo že dolgo dolgo prav vse.

Priznaš, sem vprašal, da bi bil lahko ta preseženi literarni svet, svet neke prihodnosti?

Mogoče, je odgovoril. To je samo poskus, kako zdaj bivati.

Nad vsem lebdi škandal, sem pohitel.

Narava pozna samo sebe, se je razživel E. A. Literature ne bo odpravila s kolom, ampak z literaturo.

Zakaj tako? Zakaj je ne odpravi dokončno? sem vprašal.

Mogoče . . . Prešel je v mehkejšo lego glasu. Mogoče sva v teh dneh brala isti uvodni esej k Bratom Karamazovim; se spominjate enačbenega stavka o človeku in stvareh sploh: nič proizvajajoče v bit. Jaz bi ta nič rad konkretiziral. To konkretno bom stiliziral prek želje: rad bi videl energijo, iz katere prihaja govorjenje, ki sva jaz in ti. To ni več preprosta vera, ampak naposled le resnica. Nič je najstrašnejše. Si ga kdaj videl?

Odkimal sem počasi in oprezno. V pogledu E. A. je žarela neovrgljiva fanatika. Tak pogled ima samo še moja gospodinja vsake toliko, ko mi reče, da pozna življenje. Kot E. A. si nadene oblačilo silne privrženosti sebi in tedaj mi postane tesnobno.

Bojim se ljudi, ki poznajo življenje. Poznati to, kar živiš, je dolgčas. Ni več življenje. Jaz sem raje mlečna gazela v savani, ki jo je sicer strah marsičesa, posebno še smrti. Bistvo življenja je vendar strah zanj. Ne želim se otresti tega prijema, ker je romantičen. Smrt zbuja namreč upanje, da je še ne bo.

Pogledal sem v E. A. Spomnil sem se, da sem pravzaprav v svoji življenjski vlogi in da se E. A. hoče videti takega, kakršen je, in ne takšnega, kakršnega občutim jaz.

To me je pomirilo.

Jaz pa sem videl najstrašnejše, je odgovoril, videl sem nič. Videl. Videl.

Davno že, preden sem prebral omenjeni esej h Karamazovim.

Trgal je stavke in se bližal svoji fanatični prisposobi.

Ste kdaj zapazili, da ste zjutraj in zvečer drugačni? me je vprašal.

Nisem vedel, na kaj meri. Za kakšno jutranjo in večerno spremembo mu gre.

Videl je, da sem zbegan in da se počutim lovljenega.

Thomas Vojnovič! me je poklical (sicer bi se vam pa moral predstaviti že v uvodu, da sem že sedemnajst let srbski novinar v Sloveniji in da mislim in lahko govorim v obeh jezikih; da sem doma z Zrinske gore, iz vasi ali trga Očevo). Še nisi opazil, je začel tiše, šepetaje govoriti, da postajamo moški zjutraj in zvečer podobni svoji mami. Nisi še opazil tega? Ko se zbudim, imam njen obraz. Čez dan se počasi ta podobnost nji spremeni. Okoli poldneva sem spet končno jaz. Ti seveda tega še ne poznaš. Mladi ste si podobni cel dan, leta in leta, toda med štiridesetim in petdesetim se začne razkroj. Nekoč, ko sem okoli ene zjutraj odkril mammo namesto sebe, sem mislil, da bom zblaznel. Nisem mogel verjeti, da sem ona.

Kaj delaš tu? sem jo vprašal, in tedaj sem videl, da sprašujem sebe. Začel sem razživljati obraz z mimiko, da bi jo pregnal, toda mama je čepela v duplu moje lobanje s svojim duhom in izzivala mojo pobesnelost. Vso noč nisem zatisnil očesa. Spremljal sem jo — mislim, da sem prav občutil in videl — kako me preplavlja s sabo in me hoče odnesti neznano kam. S svitom se je začela umikati v moje plitvine, okoli osme zjutraj sem iz svojih oči, nosu ter ust zazijal spet jaz. Tako sva se izmenjavala nekaj noči, dokler se ji nisem vdal in se sprijaznil, da se odslej delim z njo. Morda sem samo zato potem prejel možnost, da vidim najstrašnejše. Seveda samo sklepam. Vse vzročnosti so iz posledic.

Neke noči se spet zbudim. Okoli mene se razliva gosta, lepljiva tema. Spet začutim, da sem podoben mami. V tistem pa me zaskeli od nog do glave, od bolečine mi je nenavadno svetlo in zagledal sem se, kako ležim. Bil sem nad sabo in se gledal nizdol.

Mrtev! odmislim. To je torej smrt. V smrti ni tako, kot misliš še, ko si živ.

Poskusim nazaj v telo. Posrečilo se mi je in v trenutku sem ga napolnil s sabo.

Kaj mislite s tem: s sabo? sem ga vprašal.

S sabo pomeni j a z, je odvrnil. Jaz ni telo, jaz poseduje telo kot oblačilo. Tisto noč sem še poskušal stran od sebe in vsakokrat se mi je posrečilo, da sem se videl, kako ležim. Imel pa sem eno samo stisko: kaj bi bilo, če bi me v tem položaju presenetila žena. Tedaj bi se verjetno res ne mogel več vrniti vase in bi bil mrtev, kot se temu reče.

Vse naslednje noči so bile enake tej. Oddaljeval sem se od sebe in šaril po prostorih. Lahko sem se pretisnil skozi stene in s stropa opazoval svojega otroka, ki je speč premišljal. Naglo sem se vrnil in opazil, v kolikem času sem opravil to pot.

Potem sem šel iz hiše in zatipal noč. Zdelo se mi je, da drsim po ledu nočnega zraku. Pod menoj so se bleščali avtomobili.

Zdrsnem spet v sobo k sebi na ležišče, pot sem opravil v četrtini loka ženinega vdiha, bila je tik pred pol, spoznal sem, da je gibanje jaza izredno naglo, morda bolj naglo od svetlobe.

Odločil sem se, da obiščem brata v Ameriki. Zapustil sem telo, zraven sebe sem opazil še dvojne pšenično belih jazov, ki sta me spremljala. Glej ga, kristjana, je rekel prvi, drugi pa je zahreščal kakor strti oreh.

Brat je sedel pri zajtrku in bral Times. Sedel sem mu nasproti, čakaje, da odloži časopis.

Medtem sta prišli žena in hči in se, ne da bi se kaj začudili, pozdravili z mano. Brat je odložil plachte papirja, se rahlo le začudil in oba sva drug drugega udarila po ramenih. Nič nismo govorili, kdaj in odkod sem prišel, začeli smo govoriti o vsem mogočem.

Vi mnogo sanjate? sem vpadel.

E. A. je utihnil, videti je bil prizadet, ker sem ga imel za sanjača.

Jaz . . . sploh ne sanjam, če hočeš vedeti, je odvrnil z meje obvladovanja, nikoli nisem sanjal.

Kako pa; si vedno le zapuščal sebe?

Mislím, da ja.

Zanima me, povej mi še kaj o tem, sem prosil.

Vidiš . . . potem sem odšel iz Amerike. Skozi plasti atmosfere sem drhtel ko bela riba — videl in čutil sem se, da sem belo sijoč — in ko sem se vrnil, sta bila tista dva tipa jaza še vedno v moji spalnici.

Kristjanček, je rekel prvi, zdaj boš pa umrl, in sta mi zaprla smer do mojega telesa. Začeli smo se tolči, vpiti, in ker se je žena začela dramiti, sta tipa obstala, jaz pa sem zdrsnil vase in se zagledal iz sebe po sobi. Vel je mir, vela je noč.

V naslednjih nočeh sem segel drugam. Nekoč sem napisal krajšo novelo o juristu, ki je občutil dvojnost življenja in se je poskušal prek človeškega spominjanja vrniti vase iz smrti. Tedaj sem dobro občutil, kako jaz živi in kako ga je smrt ločila od dobrega telesa. Kako naravno teži še dalje k tej geografski točki. Telo je v resnici samo zemlja.

Ko sem to pisal, se mi je zdelo povsem na dlani, da človek ne sprhni kakor les v zlažni zemlji, ampak da njegova duhovna oblika oblebdi nekje blizu telesa in čaka na močnejši spomin, kot je človeški, da ga vrne v valovanje življenja.

Ti torej verjameš? sem ga vprašal.

Opazovala sva se; beseda verjeti je velika opredelitev; več ko to: verjeti je sploh edina resnica, ki se je človek nikoli dobro ne oprime, bolje, ne sprejme.

Verjeti, je odvrnil E. A., pomeni danes marsikaj; pomeni biti zamejen, zaslepljen; ta beseda ti nakoplje veliko težav, če jo prepogosto izgovarjaš. A vendar se trudi tudi ti, ki ne verjameš, da bi kdaj verjel.

Jaz verjamem v čisto druge stvari kakor ti, sem mu odgovoril.

V iste, je odvrnil, samo da so tvoje verjetnosti bolj stvarne, čeprav so omišljene tako kot moje. V načelu življenja gre samo za verjeti in za nič drugega. Ne v to, da po smrti oblebdiš blizu svoje zemlje, to je telesa, ampak da je v tebi vera. Neka vera. Četudi le v odmišljanje samega sebe.

Razumel sem ga.

Za hip, ko je preusmerjal svojo pripoved, je vzšla temna tišina, podobna mračitvi. Sonce je bilo skaljeno. Kot bi ga kanil s čopiča na papir.

Šel sem za svojim juristom, je nadaljeval, in ga našel. Točno tako je bilo, kot sem ga tedaj opisal: kakor v steklenem valju se je gibal; kakor živosrebrni stolp se je premikal v toploti človeškega spominjanja. Takrat sem spoznal, da je spomin edina oblika življenja. Vprašal sem ga — okoli njega je bilo polno njemu podobnih — kaj delajo. Odgovoril mi je, da študira en sam predmet s svojimi prijatelji: kako verjeti. Komu pa? sem ga vprašal. Sebi, je odgovoril. Nato mi je nakazal, naj grem više. Šel sem. Tam so bili že tisti, ki so verjeli. Občutil sem silo, ki jih je kot vzgon izganjala v naslednjo plast. Tam pa je verjetnost, ki so si jo pridobili, zadobivala spet svoj geografski pojem. Nastajali so ljudje. Ti so začeli opravljati delo, ki je bilo prekinjeno s smrtjo. S to razliko, da je bilo zdaj delo netvegano dejanje, bilo je v celoti smiselno. Tu sem doživel srečanje z najstrašnejšim.

Ko so ljudje okoli mene opravljali svoj smisel, nas je nenadoma zajel glas: ON PRIHAJA. Tedaj je vse leglo in ga pričakovalo. Gledal sem, a nisem ničesar videl, slišal sem le šum, ki ga ne znam opredeliti, in ne morem reči, da bi bil to zagotovo šum.

E. A. je zapadel v molk. Tudi jaz sem pod vtisom te onkrajske podobe zanemel. Začel sem misliti: če so to samo sanje, so to silne sanje, ki se jim ne morem smejati.

Molk je zadehtel po mahu. Postal je frotirasto mehek in zelen.

In to je nič . . . nič . . . sem rekel, nič, ki proizvaja bivajoče v bit.

Lahko ga imenujem tudi Boga. Alaha. Budho. Nič. Poimenovanje te sile je brez pomena. Pač pa vera in njen očitvidni sadizem nad človekom, s katerim ga oblikuje v človeško polnost, je odvrnil mirno E. A.

Sadizem?

Sadizem, sadizem! Oglej si malo zgodovino! Vsa je ena sama sadistična naslada. Redki so, ki tej vaji za večnost uidejo.

Vseeno se mi zdi . . . sem rekel, da je to le sen nekresnih noči, kar si mi povedal. Toda, kaj ni sen! To mi je prišlo ob tem v misli, Kaj je in kaj ni. Veš, jaz sem na vsako pripoved pozoren, žal ne poslušam tega, kar mi kdo hoče povedati, ampak kar mi hoče s pogovorom prikriti. Saj pripovedujemo, kar pač pripovedujemo, zato da ne povemo temeljnega. Vse to novinar prej spozna kakor še tak prijatelj, zato smo novinarji najboljši policaji vseh časov.

Si tudi ti? me je vprašal E. A.

Menda ti ne bom rekel, da nisem. Ampak naj te to ne moti. Živeti moram s tem nad sabo. Mene v resnici zanima, kaj hoče človek povedati. Od načina in fabule spoznam, kaj imam pred sabo: zaklenjeno figuro, oziroma navadnega prerivovčka. Gre za to, ko se prevalim čez goro besed, kaj je pod

njimi. O tebi in o vsem, kar si mi povedal, bom seveda razmišljal. Vsaka teorija ima ključ. Tvoja nekoliko bolj zapletenega, ker se ziblje med ateizmom in vero.

Vstal sem. E. A. je lezel po meni ko muha. Še bolj ko prej sem čutil, da me prosi za sočutje. Da bi se videl . . . takega, kot se občuti in vidi sam.

In to je bil prvi ključek od njegove teorije, sem videl. Videl sem tudi — in to sem sploh hotel videti — da je moj poklic zamenjal dva večtisočletna: duhovniškega in zdravniškega. In da sem končno res to, kar človek najbolj zasluži: njegov rabelj. Le v mojih besedah zadrhte koščice teh lažnivcev. Pripovedujejo si, da bi se zakopali v goro svojega glasu.

Ali pa — da bi se naposled le uresničili.

Videli bomo.

3.

Presunjen sem odhajal od znanega novelista, o katerem sem spisal tisti esej, ki ga je odklonil.

Razmišljal sem, zakaj ni sprejel moje zamisli o sebi. Kaj ga je v resnici motilo. Kakšnega se pravzaprav hoče.

Ali se res človek hoče takšnega, kot je, ali takšnega, kot ni.

Obsedenost teh misli me je potiskala pred sabo skozi mestno jedro. Imel sem privide, da sem sam sebi otroški voziček.

O tem, o tem . . . sem mislil, si moram priti na jasno.

L j u b l j a n a !

L j u b l j a n a ! je odsevnila dvakrat Ljubljana.

Ime mesta me je za hip premaknilo iz obsedenosti. Ponovil sem ga in mu prisluhnil. Zdelo se mi je, da bi bilo lahko tudi Lubjanka, Lubjanka.

Brž ko sem to ime odmisllil, sem se vrgel nazaj na vpičeno razmišljanje. Ime mesta je bilo razrešeno, čeprav v polnem protislovju z objektivnostjo.

Seveda, me je obšlo čez čas, toda počasi, zadihano, od strani kakor bliskanje neznanega pogleda. E. A. me je moral odkloniti; dvom v mojo razpravo o njem mu je povzročil motnjo. Vse motnje nam povzroči samo dvom.

In vendar nismo taki, kakor se občutimo sami, sicer bi drug drugega brez težave sprejeli. Torej nismo taki. Resnico o meni vidi lahko samo sosed.

Spomnil sem se, kako so me v Očevu, ko sem bil še otrok, odklanjali. To sem imel za krivico. Danes vem, da so me videli drugačnega, kakor sem se videl sam. Obžalujem, da je človek na te oči slep.

V naravi — sem videl kmalu po tem — je dvojnost; brž ko te omogoči, te že tudi spozna v tvoji dokončnosti in te po pogledu, ki ni tvoj, začne zanikovati. Vsak doživi to in v tem je, mislim, človekova smrt.

Narava se nenehno popravlja oziroma uničuje.

Tako razmišljen sem prišel domov. V sobi je valoval moj znani nered: knjige, pepelniki, plošče, trije pisalni stroji so strmeli vame ko starci z motnimi očmi.

Začel sem pisati članek o slovenski gospodarski rasti.

Podobna pisanja so zame pravi oddih, vse imaš v beležnici, od številke do imen oseb in podjetij; članek v trenutku navre za vsakdanji kruh, v isti sapi ga je konec, kot si ga začel.

Človek pa dela še za neki drugi kruh in to delo je najstrašnejše, poteka v temi in v popolni zamaknjenosti vsakega posebej.

Ta rabota so nekakšne črne maše. Mednje spada intervju z E. A. in poskus romana o moji gospodinjici, gospe Ani, pri kateri stanujem.

Čutim, da me že čaka. Vsak večer poslušava njeno zgodbo. Prej oprava vsak svoj obred — gibe, ki naju posedejo v mir — ona plete v gugajočem stolu, mehka, še zmeraj lepa, čeprav jo belijo sedemdeseta leta, jaz pa počivam z rokami na svojih plečih, pred sabo imam beležnico in črni flo-master.

Preden sva prišla do tega zapisovanja, sva imela uvodne razgovore; nisem verjel, da bi mi lahko zaupala kaj takšnega, kar bi že nekje ne bral in kar ni usoda vseh žensk: nekaj svetništva, potem pa trenutek spozabe, kes, bolezen, smrt. In nekje samotno kikirika še ubogi nezakonski sin.

Vendar mi je zagotovila, da njeno življenje le ni moja predstava o ženskah.

Nocoj me pričakuje s prvo zgodbo. Vidim jo, kako plete. Ob uvodnih razgovorih je počela isto; njeni prsti so samogibno vzkipevali in igle so se zadevale, tenak zvok mi je poglabljal sluh.

Opazoval sem jo: njena pripoved je tudi tedaj tekla po posebnem, ločenem postopku, prsti so hiteli, pripoved pa se je potuhovala in taktizirala.

Potrkal sem. V sprejemnici je žarel ekran.

Iz svetlobe se je izvila senca.

V njenem približevanju je bilo čutiti nosilni atom njenega življenja: sonce.

Pozdravila sva se. Stopil sem v prostorno sprejemnico, ki je dihala zeleni, čisti hlad.

Prižgala je namizno svetilko in potem vse sveče v memori. Televizor je ugasnila, gorele so samo sveče.

Rada imam živi ogenj, je rekla, sedla spet v gugalnik, prijela pletenje, ki je raslo v šal, in se zagledala vame. Njen ogljeni sij me je vznemiril.

Vas ne motijo sveče?

Ne, sem odgovoril in se v občutku strnil z materinim ognjiščem v Očevu, ki žari tudi ta hip.

Ogenj je luč, ki sveti v temi, je rekla. Žarnice so del mračnosti, nikoli nam ne odpro oči. Kadar želim gledati, takrat si prižgem svečo. Vidim stvari, ki jih sicer ne bi nikoli.

Povedal sem ji, da imamo doma ognjišče; kadar pridem, posediva z mamom ob žaru, besede prihajajo iz ognja in midva jih poslušava.

Prikimala mi je, njene igle so vzkipele v zvokih in šal — nekakšen Sizi-fov mit — je porastel za meter ali več.

Kakšen dan ste imeli? je vprašala. Dober, slab?

Mislím, da ni bil slab, sem odvrnil, srečal sem se z znanim slovenskim novelistom in zelo posrečeno sva se pogovarjala.

Smem zvedeti, kako se piše?

Seveda, E. A.

Brala sem njegovo Mezopotamijo. Čudno pisanje. Nič nisem razumela. To je drug svet.

Ne žari čutno, sem odgovoril.

Kako ste rekli?

Da E. A-jevo pisanje ne žari.

Ste brali Faraona, Moulin Rouge ali Kleopatro? Njegovo pisanje ni pisanje. Muka je take stvari brati. Nič se ne zgodi. Nekaj se premika, a kaj, kam, ne vem. Imela sem občutek, da mu je misel pobezljala v rakasto tvorbo. Zelo bi bila prizadeta, če bi vi napisali tak roman o meni.

Zanima me, sem rekel, zakaj ste mi namenili to . . . srečo, da bom pisal o vas.

Sama ne vem.

Postavili pa ste pravkar pogoj.

Jaz? Pletilke so zazvenele. Sizifov mit ji je mehko spolzel iz naročja.

A-ha, seveda, ko sem rekla, da ne bi rada iz svojega življenja naredila tako nerazumljivost, kot jo je on iz Mezopotamije. Ko sem vzela v roke to knjigo, sem mislila, da bom brala, kako se je podrl Babilonski stolp, naletela pa sem na en sam odstavek, ki se muči s tem dogodkom v neznosni muki in sploh ne veš, kakšni. Nič se ne zgodi.

Kaj veste, ali pa se. Morda se godi kaj takega, kar se še ni, in ker nismo navajeni, da bi se kaj takega godilo pregledno, smo zmedeni.

Vse življenje, pravite, je razumljivo. E. A. bi mogoče sodil čisto drugače. Razumljive so samo končne podobe; kaj pa pred tem in še pred tem?

Ne razumem vas, je rekla pretresljivo. Vrhu tega je ta E. A. kot človek nemogoč.

Ga poznate?

Slišala sem o njem vse mogoče, vse mogoče . . .

Veste, gospa Ana . . .

Dovolite . . .

Beli Sizifov mit je vrel, vrel neslišno in uspavajoče iz njenih prstnih konic.

Ko sem razmišljala o tem, kakšno ime bi imela v vašem romanu, sem z ozirom na svoje življenje, način življenja, izbrala V i v i j a n o.

Onemel sem.

Hoče se videti s svojimi občutki; kot E. A., je agresivna, a neprimerno bolj grobo. In seveda komično.

(Pa zakaj se nočemo videti s pravimi očmi! Saj se nismo rodili zato, da bi gledali le sebe prek drugih, ali pa . . . smo se pojavili samo za to.)

Vivijana, je začela razlagati pomen imena, je Živka, njeni prijateljici je bilo ime tako, po značaju in telesu pa je bila mrtva, nič, razen obvladanosti za vsako ceno, ni bilo na nji. Jaz pa sem rada živela, je žlobudrala, gibala sem se, naglo. Poznate evgleno? Nekaj takega sem bila: nagla, živa. Živka. Zato bi bila rada v romanu Vivijana.

Z mimiko sem ji nakazal, da nimam nič proti.

Sijaj sveč naju je mirno používal.

Bila je rahlo použita od drugega kroga svetlobne korone. Bronasti nadih jo je orosil z bleščečim odsevom. Nekaj nepokorjenega je bilo na nji. Davnega in divjega. Prav nič domačega. Kakor Kolumbijka je žarela v svojem nemem oprasku, nič več ni bilo mogoče razločiti, ali plete ali podnetuje ogenj.

Drugi in zadnji pogoj pa je, je rekla, sijoče belo kot sanja, da napišete vse to tako, kot je napisan Moulin Rouge.

Rouge . . .

Rouge . . .

Slišal sem samo še ta ro u g e , ponavljal se je sam od sebe, mogoče zaradi mehkega ž, ki ga je izrekla tako koketno lepo in sem ga želel še in še slišati.

Ne bi želela iz svojih ljubezni . . . narediti Mezopotamije. Moj zadnji mož mi je sicer rekel, da sem k., ne zamerim mu, toda E. A. je bil nekoč, da se milo izrazim . . . Marlin Monroe.

Kje ste pa to pobrali?

Glas ljudstva, Thomas, je glas boga. Živel je baje strašno življenje, po-boljšala ga je potem umetnost.

In kaj je vas, gospa?

Pogledala me je — dve svetli piki sta se nagnili proti meni; prelomila se je v glas prisiljenosti in videl sem dim tega ugasnjene-glasu.

Odločni ste, je odgovorila.

Ne. Le nekoliko bi bil rad pravičen. Vsak je kdaj Norma Jean, sem odgovoril in jo prisilil, da je sledila mojemu pogledu v temine.

Življenje umaže prav vsakega, sem zadrhtel.

Mislila sem le na roman, da bi bil . . . roman, je odgovorila.

Gospa Ana, moj pogoj tudi poznate. Najprej želim slišati, kaj imate za bregom, potem šele se bom odločil, ali ga napišem ali ne.

Se razume, se ra-zu-me . . . Odložila je pletenje in odšla v mrakobni del sobe, predal se je zatesnjeno odprl in zaprl, zašumeli so listi papirja. Iz teme je prihajala kakor mesečev krajec.

Ta teden sem napisala prvi del, je rekla, strmeč v liste.

Odložila jih je predme, popisani so bili z mirno, čustveno pisavo; da je ni ponekod zaneslo v drhtenje, bi bila to še zmeraj pisava mladosti.

Prvi del . . . je povedala še enkrat in se počasi usedla nazaj v gugalnik.

Preberite, in če se vam zdi, bom napisala še ostalo.

Gledal sem v mir črk, ki so se zlivale v reko življenja.

Ona se je spet predala pletenju belega šala. Zdaj ji je že toplo snežil prek kolen.

Molčala sva. Sveče so gnale iz stenja jajčasti plamen.

Zazdela se mi je kot knjiga.

Začutil sem, da vstajam, a še nisem. V meni je rasla oblika glasu. Zaslutil sem njeno razdraženost.

Rekel sem: Glede vox popoli vox dei bi rekel še, da je bog zgodovina, ki je naredila boga in nas. Ne vem, če sem se dobro izrazil. Ljudje izražamo to svojo zgodovino. Ene prečrta, druge . . . nanovo zapiše.

Prikimovala je.

V teh dneh sem bral zanimivo izjavo, dognano do vseh tenkosti resnic. Izrekel jo je škof v exilu. Zgodovina ga je bila nekoč zelo grobo prečrtala. Rekel je: ali se bomo vrnili kot kristjani in zelo zelo majhni v vsakem pogledu, ali pa se sploh nikoli več ne bomo vrnili.

Ta mož, vidite, je prepoznal obličje zgodovine, ki je ustvarila boga, služil ji je in izgubil boj z njo.

E. A. pa je izgubil drugačen boj, je zakrampljala nazaj, samo toliko.

Vstal sem. Gospodinja je utišala pletenje, njen pogled se je vlažno razcvetel.

Napišite, kakor hočete, je hodila za mano s prosečim glasom, četudi naredite iz vsega Mezopotamijo. Ne razumem, kar ste mi povedali, čutim le, da je prav. Preberite, videli boste, kako težko zgodovino sem morala živeti. Težko in lepo. Iz lepega ne bi rada videla grdega.

Kar je za vas lepo, je zame lahko . . . marsikaj. Ne mislite, da iz zavisti — včasih seveda tudi — toda moralna dioptrija je skoraj vedno v obratnem sorazmerju. Kadar se izročamo literaturi, ne pričakujemo, da nam bo kimala. Bo nam, a drugače. Zgodovina pritrudi tudi tistim, ki jih prečrta. Ste me razumeli?

Razumela me je. Videl sem to po njeni zatopitvi v pletenje. Raslo je spet neslišno, igle so se zadevale, okoli naju je bilo vse mehko in belo.

Sveče so rumeno cvetele. Noč je spolzela globoko vase.

Ko boste prebrali, in če boste želili še kakšno pojasnilo, se bova pogovorila.

Rad.

Vstala je skupaj z mano. Pospremila me je na hodnik, kjer so vzšumele senčne oblike in se naglo vrnile nazaj v stene, iz katerih so vzplesale.

4.

V sobi sem se po temi pritipal skozi netopirsko podrhtevanje teme do nočne lučke. Razpršila se je kot sveže, pršeče žaganje, sence so zaplesale svojo negotovost in lepoto.

Legel sem in z roko nakazoval senco.

Kako prazničen je zmeraj ples senc!

Opazoval sem ga še nekaj zavzetih trenutkov, nato pa omagal.

Noč me je ovila s svojimi polžjimi zavoji. Segel sem po gospodinjini zgodovini. Za uvod je zapisala štirivrstičnico:

Tu je ta kraj.
Strta je oblast življenja.
Teme sijaj
oko je mojega zrenja.

Niže je zapisala: ne čudite se, da začnjam z verzi za svoj spomenik. Pred mano je le še malo časa, zato tak začetek.

Začela sem s smrtjo, zato bom nadaljevala z življenjem.

Tako: zdaj se začnema.

Nasmehnil sem se tej filmski teatraliki iz dvajsetih let. To je namreč generacija moje mame, ki ima zavestno osnovo prav iz teh dvajsetih let; na eni strani: pozor, zdaj se začnema; na drugi: globoko se zahvaljuj. Če strnem obe skrajnosti, sprevidim, kako sta jih zmaličili v bitje, ki je v svoji žalosti komično.

Ni čudno, da so izvedli prevrat.

Bral sem dalje: najraje bi videla, da bi to izšlo, če bo kdaj, pod naslovom: Moje življenje.

Vrglo me je v smeh, zato sem še nekajkrat ponovil naslov.

Zamislil sem se v to potezo, ki nam je vsem ista: vse otvoritve na šahovnici časa se začno z njo. Spregledujem: v človekovem življenju je zastrta potreba po lastnem izrazu, vsak bi se rad bral, in s tem, ko bi se bral, bi se tudi uresničil. Človek se hoče potrditi v spominu knjige. Če ni knjige, vsaj v svojem otroku. In če ni ne enega ne drugega, tedaj naredi samomor, ki se ga dolgo dolgo spominjamo.

Zakaj ta potreba po spominu?

N e v e m.

Prebral sem nekaj strani, vdih po branju mi je začel rasti. Čeprav je gospodinja pisala o stvareh, ki so znane in se držijo vsakega kot skorja blata, je bilo to realistično pisanje nabito s spontano nadrealistično ihto v Vasarelyjevi tehniki. Oziroma je bilo v vsem tem znanem nekaj neznanega; drhtelo je to njeno meso v črkah in se toplo bleščalo.

Zadeva, sem začel okušati, je že imela stil spomina.

Ana — v nadaljnjem Vivijana — je bila doma s Kobanskega, z obrobja panonskega nižavja, s Paških strmin in samotij, kjer gomazi zemlja ob deževnih dneh kot čreda aligatorjev, ostro dišeča po sluzu, ki razkrajja mrliče. Vse zemlje sveta so polne tega vonja. Toda kobanska diši med vsemi najostreje.

Vivijana je bila iz zaselka Padričje, kjer je bilo osem kmetij, med njimi je bila kajžarska streha edina, ki je pokrivala njo. Bila je najrevnejša hiška, premgli so dve zaplati njiv: eno črno, drugo rjavo, dve svinji, polno kur in še več mačk.

Zaselek je bil kot jezero koščičaste oblike sredi smrekovega morja. Sem gor ni vdrl šum sveta.

Okoli zaselka se je spletalo kolovozje. Kolesa in živali so se v mokri pomladi ugrezale v prsteno maščobo. Kamenje je bilo tu redkost. Čuvali so jih, kolikor jih je bilo, da so vsakega ob največji razmaki zmleli v gramoz.

Vas je premogla še polno otrok in pasjega laježa. Veljalo je pravilo: kolikor jih bo bog dal. In ta je bil res radodaren z živimi bitji.

Vivijana je zapisala: ko je bog obiskal tudi mene in mi dal prvega otroka, sem seveda že dolgo vedela, kakšen bog je to, ki je vtisnil vame svojo sled; bil je pijan, z živalskim gnusom prepojen, hropeč kot harmonika brez glasov.

Tiste dni sem močno premišljevala, zakaj neki govore, da bog stresa otroke po svetu. Zakaj bog? Ko mi ga je vendar naredil opiti čevljar. Le tak, opit, je zmozel prek sorodniške meje in me izsiliti; če bi mu ne popustila — in tudi nisem več vedela, kako naj ga vržem s sebe — bi me zagotovo ubil.

Kljub vsemu sem tisto noč, ko se mi je to zgodilo, pretuhtavala, zakaj bog tako podarja ženskam otroke, rod torej, ki ga potem ljubijo. Zakaj se imenuje tak otrok d a r ? Zakaj naj bi ga dal bog?

Zamerila sem bogu, da dovoli svojo setev na tak način.

In v Padričju nas je bog podobno ali le tako zasejal. Sosedu jih je podaril celo enaindvajset. Pol jih je sicer šlo v velban grob, deset pa jih je začudeno strmelo v svet kot jaz, od tega pet punc. Strašne obraze smo dobile, ko smo spoznale, kako bog podarja živa bitja.

Vivijana je bila nezakonska. Njena mama je v gostilni v Golobinju tako dobro pomivala posodo, da je postala celo nekakšna avtoriteta v hiši.

Kakšna, Vivijana ni zapisala.

Najbrž pa je garala za dve, takih se pa vsi razveselimo, kjer koli že so.

Tedaj Vivijane še ni bilo na svetu, toda o svetu, ki ga bo šele čez nekaj let prepoznavala, ve že vse. Natančno opiše nejasno smer svojega prihoda na svet.

V njeno mamo se je zagledal hišni sin. Gledal je vanjo tako žalostno, da se ji je zasmilil. Odšla sta tja, kjer se usmiljenje izpolni in sad tega je bila potem Vivijana.

Zaključek povestice je znan: mama je na mah zgubila vso avtoriteto, brž ko je bilo na dlani, da je bila preveč dobra s sinom. Nič več ni bila človek. (Zanimivo: človek ni več človek, ko je dober!)

Sin, ki je s svojim žalostnim pogledom izvabil iz nje dobroto, v katera potem seje bog bitja, se je postavil na materino stran, hotel jo je imeti za

ženo, toda gostilna Petelin je bila preveč ugledna in bogata, da bi prenesla tak madež na sebi.

Bogastvo in ugled ne preneseta, kar bog prek kosmatega obličja moškega zaseje v žensko.

Bogastvo in ugled sta re-akcija na božjo podobo, ki pijančuje po svetu, zato da zbere pogum razmakniti ženski kolena.

Vivijanini mami so dali odpoved. Ni mogla razumeti zakaj, čeprav je razumela.

Clovek zmore oboje: ko ne razume, hkrati tudi razume. V bogastvu in ugledu pa vidi svojo šanso tudi tak, ki je pravkar njena žrtev. Vsi na tej zemlji se pehamo k ugledu, ki poskuša zavreti popolno bit.

Ko se je tistega septembrskega dne, prevlečenega s sivo plesnijo megle, vračala domov z jeki življenja v sebi, oziroma z ritmi src, njenim in otrokovim, in je okoli nje dehtel mračni mir zelenega smrečja, je v rožnatih dlaneh začutila otrokovo tipanje sveta iz sebe.

Zagledala se je v svoje dlani in opazovala nežni sij školjčne beline, ki ga je dramil daljni odmev.

Poznala je to jesensko preddeževno mirovanje panonskih otokov. Sedla je v resje in se vrnila v občutja, ki so dala njo: zaslutila se je do skrajnih meja svojega zavedanja. Tam, kjer se je začela, je bil tudi ono in nato spet on in občutek rdečega razcvita.

Strmela je v ta svoj začetek in megla je prišla tako blizu, da je videla, da so to same strnjene kapljice. Nabrale so se ji v laseh in trepalnicah, čez čas je začutila, da je vsa injasta od tega srebra in neznansko lepa.

Utrgala je pelin in ga globoko vdihnila. Njegova grenkoba jo je stresla in obsula z mrzlimi sragami.

S slabostmi, ki so se začele po tem vonju, se je prignala počasi v vas. Iz oken jo je spremljal slep sijaj šip, toda za to slepoto so žarela ogljena očesa in se kot zvezde neznanih svetlob pomikale skupaj z njo.

Nekoč — piše — sem svoji mami prebrala ljubezensko pesem, ki sem jo sama spesnila. Bila je začudena, da jih pišem; rekla mi je, kdaj neki me bo srečala pamet. Nikoli, sem ji odgovorila. Ljubezen ne more biti pametna, ker bi sicer ne bila ljubezen, ampak visočanstvo. Če bi meni kdo naredil otroka, bi mu govorila samo o ljubezni, samo da bi me vzel in da bi otrok dobil ime.

Mama pa ji je odgovorila: ali misliš, da mu nisem rekla, da ga imam rada. Močnejše stvari so od ljubezni.

Katere? je hotela vedeti.

Ni ji hotela povedati. Ona pa je bila prepričana, da ni večjih.

Rojena je bila pod isto streho ko mama. Gostilniški sin je ni vzel, čeprav je zapustil svoje in poskušal živeti od svojega ko Vivijanina mama.

Potem so le naredili kompromis: bogastvo je odščipnilo samo sebe in na Vivijanino ime je bila zapisana visoka vsota.

Vivijana je tako postala brez velikega truda znamenje odpora življenju. Mnogi si to prizadevajo do smrti in jim ne uspe, njej pa je rojstvo tudi že protirojstvo.

Tega znamenitega protislovja se dolgo ni ovedela, čeprav so okoli nje šumeli o denarju, ki da bo njen, brž ko bo polnoletna.

Medtem jo je mama prepustila stari mami in odšla spet služiti.

V hiši pa se je rod po stricu začel množiti, na svet so prihajale sestrične in bratranci v nepopisni množini. Ker je postalo pod streho pretesno, se je stric Polde odločil za belgijske rudnike.

Nad otroškimi življenji je zagospodarila modra stara mati.

Čeprav je vedela, odkod prihajajo otroci in kakšen bog jih daje, je ohranila živo občutje, da je človekovo življenje tista stvar, ki bo nekoč pomendrala vse razlike med ljudmi. Niti en dan ni zgubila te trdne vere. Samo zato je poslej živela in delala.

Na vasi je veljala za sveto osebo, ker je branila pravico do življenja za vsako ceno.

Njen obraz, se spominja Vivijana, je sijal med njimi.

Prav tedaj so sestrične in bratrance napadli čiri vseh vrst. Životce so imeli zavdane z rubinastimi izrastki, stara mama jim jih je zdravila. Trije so zaradi čirov vseeno umrli.

V tem času so se začele tudi predstave starega očeta, ki so izsilile Vivijano v paničen strah. Starec je začel prihajati ob nedeljah nadelan od maše. Teta, obdana od otrok, brez moža, da bi jo branil pred starcem, zbitim v mišično trdoto konja, z dvema rumenima sekalcema v čeljusti, je bila podobna užugani kuri.

Stari je začel vedno z vprašanjem: Kaj kuhate? Ko je zvedel, je odvrnil, da od babe, ki ima turaste otroke, ne more vzeti niti vode.

Bratranci in sestrične so ga milo gledali. Videli so loke njegovega glasu in se jih silno bali. Dokler so bili loki kot lase veliki, dotlej stari oče ni bil nevaren, ko pa so se zožili, takrat pa so začele pogledovati na staro mamo, ki je starega očeta z dvema sunkoma pospravila na tla, od koder je le še bevskal. Odslej ga je morala imeti na očeh le ona, da ne bi zares storil kaj hudega.

Poglej, je vpil s tal na teto, vse moje hčere imajo otroke ko ti, a niti eden ni slabe krvi, gladki so ko jelke, ti pa si prinesla k hiši to zavrženo kri, ki je dobra samo še za gnoj.

Bratranci in sestrične so jokali.

Za na gnoj! je vpil.

Stara mama ga je pustila, da je dalje bevskal, le njen pogled ga je pasel in preverjal, koliko moči je še v njem.

Včasi pa je le hotel s sekiro izsekati turasti zarod in tedaj so molili k vsem angelom, ki so potem skupaj s staro mamo strli podivjanega starca.

Nedeljske predstave je bilo konec šele zvečer.

Kasneje je Vivijana za ta starčev bes našla pojasnilo: ko je gledala film o preddeževnem obdobju Afrike, ko ogenj spreminja savano v črno, požgano kožo in beže živali proti smeri dežja, je prepoznala v ognju, ki je požirala savanska jezera trav, svojega starega očeta, oziroma človeka sploh. Kot je starec použival tedaj bratrance in sestrične in ga ni mogla odvrniti od tega žretja nobena beseda in noben jok, tako je tudi ta ogenj upepeljeval nežnost bilk in cvetov.

Stara mama je — kot tisti črnici — z vejo pogleda gasila besenje starca, da ne bi vstal in prešel k dejanju. Zdaj se sprašuje, ali ni morda stara mama vedela isto, kar ve po toliko letih ona: da je človek ogenj, ovit s kolobarjem zemlje. S človekovo smrtjo se ta ogenj vrne k svojemu viru: soncu.

Sonce je bilo tisti stvarnik, ki nas je zaplodil v svoje prefinjene odtenke.

Iz ognja je Mojzesu govoril bog. Sonce ima v sebi tudi darove glasu; bog, ki je ogovarjal Mojzesa, je bila sončna svetloba. Človek je podoben samo nji.

Zamislil sem se v to parabelo.

Šlo je že proti drugi zjutraj. Ura je zatiktakala vse glasneje, dokler ni začela zabijati glušeče žebelj v desko.

Onemel sem.

Kdo neki tolče ob drugi uri zjutraj? Zavpil sem. Glas se je ovil okoli najsilnejšega trušča in ga obvladal. V tihoto je znova zagomazelo tiktanje, kot bi kdo z nohti mastil uši.

Sonce! sem rekel in se nasmehnil posrečeni asociaciji.

Kako res je to!

Kadar je človek nedoumen v svojem besu ali ljubezni, kadar je torej sam svoja skrajnost in se ne more razložiti, takrat je podoben svojemu očetu: soncu. Ta ljubi s silo, ki obuja smrt, in tudi sovraži ljubezen, da jo spremeni v smrt.

Kako prav so imeli Kečuanci, ko so v soncu videli sami sebe!

5.

Odložil sem spis in prižgal cigareto. Izsasal sem iz nje ves mir, kolikor ga je premogla. Reke dima so tekle skozi moje vznemirjeno telo — kolobar zemlje.

Imel sem občutek, da ležim nekje na Zrinski gori, da sem nemočen, pripuščen k smrti, skožme pa teko mrzle vode. Začutil sem, kako mi je krak vode razprl usta in stekel vame, tekkel, tekkel, dokler se mi ni izlil iz zadnjice po nogah.

Nekaj časa sem še tako ležal, čuteč vodo, ki je našla svojo pot skožme, potem pa sem le spet dojel krake cigaretne dima, ki so me poživili v miru.

Pod oknom je veslala mimo Ljubljana. Morda je bila četverec s krmarjem, morda osmerec.

Ugasil sem namizno svetilko. Skozi temo sem določno začutil jutro. Gospodinjin zapis se mi je zdel zelo nenavaden. Začel sem premišljati, kaj neki hoče.

Zaslutil sem, da se hoče videti drugačno, kot je.

In kakšna neki je?

Kakšna podoba je pravzaprav moja prava podoba: ta, ki jo imam jaz, ali ta, ki jo imajo drugi o meni.

Dilema me je vrnila v mladost, v šolo, ki ni šola, ampak stolp terorja; kjer se srečujejo naše dvojne podobe in se poskušajo izmiriti.

Prva je bila učiteljica, na katero sem trčil. Na vse načine sem jo skušal vrniti od vtisa, ki ga je imela o meni. Nosil sem ji rože, volno, žganje . . . Zaman. Vzela je sicer vse, toda zanjo sem bil le *Thomas* in nikoli Toma, kakor me je klicala mama.

S posebno zlobo je izgovarjala *h in s*. Moje ime je spremenila v polognjeno sikanje.

Sošolci, ki so njen vtis sprejeli tudi za svojega, so se morali hočeš nočeš spopasti z mano. Začel se je boj, ki se je sklenil s kompromisom: Toma nisem bil nikoli več, pa tudi ne Thomas, ki si ga je izmislila učiteljica, ostal sem Thomas, ki so ga izgovarjali sošolci.

Naše prave podobe so torej samo v nas. Do nje pridemo tako, da zažarimo v drugi, ki je naše popolno nasprotje.

Šola je zato doživetje te resnice: tam se vidimo, kakršni nismo, in prav to nas vrne z vso močjo sebi.

Če pa ti obliko — ki nisi ti — le vsilijo, potem se otepaš z njo celo življenje, iščeš tisoč možnosti, da bi končno zažarel v takem svojem nasprotju, ki bi ga lahko prevesil.

Zamislil sem se v *E. A.*, ki se tudi bije z vsiljenimi merili.

Tu nekje je tragika.

Gospodinja torej poskuša videti sebe v moji obliki, nič drugega, in mi potem ugovarjati toliko časa kot Leopold Senghor občutju belega o črnem, dokler črno ne postane belo, čeprav je še zmeraj črno.

Podobno, če ne celo isto, kot z mojim imenom: čeprav je obveljala učiteljčina variacija na moje ime, nisem bil nikoli to, kar je izgovorila ona.

Ko sem odmisлил to asociacijo, me je preblisnil Mojzesov stavek; ne delaj podobe svojega boga ne bližnjika v rezanem kamnu ali misli.

Kako staro je to tragično izkustvo človekovega boja za svojo podobo!

Zamislil sem se v Mojzesov podtekst. Poskusil sem razširiti smisel stavka: odkod neki te vsiljene oblike drugega o drugem.

Odkod?

In zakaj?

Vrnil sem se v stolp terorja (šolo!) in opazoval svojo razgibanost v nji. Kaj je v resnici hotela učiteljica s tistim Thomasom? In kaj jaz, ko sem ga ubranil?

Spoznal sem, da so učiteljice kot sorodniki, nevoščljive in nagonske, braneč poklic, ki jim ga ni nič mar. Med njo in mojimi tetami se je vlekla bela nit: ženske so me onemogočale kot Thomasa na današnji stopnji in ne na tedanji.

Zdaj sem bil že blizu popolne rešitve svojega primera. Ugotovil sem, da je to v zvezi z mojim poklicem.

Ko se mi je to pojasnilo ob neizrazni asociaciji, sem spregledal: rod, ki je začel gomazeti, pravzaprav juriša na poklice, ki jih opravljajo tisti hip drugi, zato smo zanje armada, namenjena odstrelu; to ogromno gibanje ni v pravem sorazmerju s tistim, kar je možno doseči, zato se začne tako imenovani spodnji izbor, ko nas poskušajo zavreti v naši elementarnosti. Začne se zaničevanje, znano iz vseh šol.

Toda žal je to izbor, ki ga sprovcira najbolj kramarska zavest življenja: zavest nekakšne urejenosti, ki hiti v penzijo s pomočjo nesmrtnega cesarja.

Ta potreba po večnosti je trajna obsedenost človeštva. Odtod cinizem ali spodnji izbor.

V resnici pa je to le strah, ker nas ta privid zapira v meje svoje jalovine; nalaga nam občutek, da je armada otrok pojav, ki bo izzval naše pogubljanje, s tem ko nam bo iztrgala poklic.

Od tu torej imena, ki jih nalagamo drug drugemu in so izvir vseh tragedij. Podoba, ki jo delamo ali mislimo o svojem učencu, je sebičen poskus, da bi obstali dlje, kot je potreba.

Še enkrat sem se zamislil v razčlenbo pojava Thomas in boja za svojo podobo.

Tema okoli mene je postala svetlejša kot listi iz svinca. Včasih je v nji vzniknil silovit blesk.

Začutil sem, da sem se odrešil more in da sem si končno popolnoma razumljiv.

Skoraj sem vstal in odšel h gospodinji, da bi ji povedal, da sem pripravljen njen roman še naprej brati ali poslušati, kakor pač hoče, in da bo tudi ona prišla do svoje podobe, ker do druge ne more.

Ura je bila že pol štirih, ko sem vstal in prižgal delovno luč. Iz ciprese je zapel kos. Zaslepljen od zvoka sem se oprijel stola. Spodaj, čisto spodaj nekje pa je ribji rep razgrnil in razgladil gladino reke.

Začutil sem, da sem utrujen.

Kos je spet odšilil svoje višine.

Dan je nezadržno redčil temo. Bila je prosojna kot sito.

Prižgal sem cigareto. Iz cerkve sv. Maksimilijana je odbilo pol.

Ure ... ali sonca?

Šestdeset minut je lik kroga.

Blagi dim me je napolnil s kvasom spanja. Komaj sem še odvrgl cigareto v pepelnik.

Med razkrajanjem v sen sem videl uro, njena osnova je bilo sonce.

Takoj ko sem zaspal, sem se začel voziti z vlakom proti Carigradu. Nasproti mi sedi ženska srednjih let. Gledava se. Pogled naju odpre. Razveseliva se možnosti, da bova vožnjo pregnala s pogovorom.

Vožnje so kakor arest, služenje vojaškega roka ali ležanje v bolnišnici. Iz obupa se človek odpre in začne rezati času ubijajočo dolžino. Takrat poveš vse.

Moja sopotnica pa je izbirala besede, prav nič ji niso šle na živce moreče monotone ure vožnje, poznala je svoj cilj in še malo ni prekoračila besed. Vsako je imela v oblasti. Govorila je zelo zelo gosto, kot bi snežila, toda povedala ni nič.

Zazdela se mi je zanimiva. Manj ko sem je bil pripravljen poslušati, bolj me je odpirala od sebe z gosto pripovedjo.

Tedaj pa sem spregledal: govori zato, da skrije svojo resničnost.

Začel sem jo posnemati: govoril sem o nečem, kar je prekrilo tudi mene.

Tako je šlo do Carigrada. Tam je sopotnica obmolknila, vzela škatlo, ki jo je pripeljala iz Nemčije, jaz pa sem vzel sebe.

Slišal sem zvonjenje. Se zbudil. Zvonil je telefon.

Ne zvonil, razbijal.

Dvignil sem slušalko v loku.

Si ti? je vprašal osvajajoči E. A.

Jaz, sem odšepetal zagrljeno.

Si spal?

Spal.

Oprosti. Imaš danes čas? Zanimive stvari bi ti rad povedal. Kako, na primer, sem šel z gobcem na ustih skozi življenje.

Mogoče pridem, če ne bo dan tako vražje kratek.

Ti!

Ja.

Misliš, da neke stvari pripovedujemo samo zato, da bi prekrili prave? sem vprašal.

Tako je, je odgovoril. In morda veš, kaj so prave stvari?

Ne. Oziroma ja: prave stvari so škatle iz Nemčije.

Kako to misliš?

Pravih stvari sploh ni.

Motiš se, Thomas, motiš, prave stvari so. Počakaj malo!

Iz slušalke je zavela školjčna sapa.

Zazdelo se mi je, da sem se v drugo zbudil.

Okoli mene je ležal speči nered. V rokah sem držal slušalko in iz nje je kapljal zategli zvok.

Bil sem zmeden.

Sem govoril ali nisem?

Mogoče sem, toda z glasovi mesta.

Spodaj pod oknom je plenjal promet in klici vseh višin.

Spal sem bil oblečen in ura je bila že devet.

Segel sem po cigareti. Dim se je razpršil v neznane oblike obraza iz megle. Lahna slabost me je pahnila nazaj v sen. A sem se takoj prebudil in povlekel znova belo, dimasto tekočino vase in se vznemiril. Šele zdaj sem bil zares vzdramljen.

6.

Uredil sem speči nered po mizah, stoli, policah in mu dal gibanje. V redakcijo sem iztelefoniral krajši članek in dobil navodila za drugega.

Sončna svetloba okoli mene je bila podobna razliti vodi. V njej so plavale postrvi.

Zašel sem s prsti v brado in poskušal premisliti smeri današnjega dne.

Prek okna je bila razpeta tančica migetajoče sinjine. Iz nje so bodle čivkajoče ptičje glavice.

Vzel sem aktovko in se naglo iztrgal stvarem, ki so že prešle v ritem svojega smisla.

Pri gospodinji so me že čakali časopisi, kup papirja, ki človeka spreminja v tajno miselnost.

Kako ste spali? je vprašala.

Pogledal sem jo in videl, kar je rekel novelist E. A., da po štiridesetem, petdesetem postajaš podoben svojim staršem.

Gospodinja je bila bolj o n kot o n a.

Bral sem vaš spis, sem odgovoril in jo opazoval, kako se mota iz svojega očeta, ki jo je preplavil.

Moram reči, sem rekel, da ste me pritegnili. Zanimivo mislite, sem se izmuznil.

Njen pogled je pazil name ko na ogenj.

Videl sem, da je ženska telo tudi tedaj, ko kaj pove, in da te občuti, kako jo slišiš in gledaš.

Pri vsem tem je zanimivo to, sem rekel, da bi jo odrinil stran od svoje namere, kako bog razbija zavest odpora proti življenju, ki se zbira povsod tam, kjer je kaj denarja. Vaša mama je verjetno dobro vedela, da ne sme v posteljo z vašim očetom, ker jo bo pustil, pa vendarle je šla.

Videl sem, kako je občutila to, kar sem rekel; obraz ji je obdihnila temperatura, glas se ji je povišal.

O tem sem tudi jaz razmišljala, je odvrnila. Zakaj ta bog obdaruje samo tiste, ki nič nimajo. Navadno revni, ki komaj samo sebe prenaša, doda še kakšen cent. Vi pravite, da je to . . . odpor.

Ne, ni čisto tako. Denar je sila ljubosumja; sila, ki si le nekoliko zadostuje. Bogastvo človeka za hip odtrga od napora in dolžnosti. Ni ga med

nami, ki bi bil rad brez denarja. Pa vendar se človek in denar izključujeta. Nasprotje sta si. Človek bi rad živel in ne crkal. Živeti pa se ne da drugače, ko da od naporov jemljete konec. Ste brali kdaj življenjepise svetnikov? Jaz sem jih pa. Zanimalo me je, kdaj in kako so bili svetejši in večji od mene. Veste, v čem so nad nami? V trpljenju. Obilo so bili uslišani, kadar so želeli trpeti. Takrat sem spregledal boga, ki ni nobeno nadčutno bitje, ampak zelo čutno kroženje življenja. Živeti, tu mislim dobro živeti, pomeni v resnici jemati konec od vsega hudega; slabo živeti pa ima spet svojo podobo, morda živiva tako midva.

Zasmejala se je. Njen pogled se je živo svetlikal.

Motite se, če mislite, da sem dobro živela; ponovila sem materino skušnjo, je zategnila, vsak otrok ponovi samo svoje starše, saj drugega ne more. Morda še starše preskoči, ampak rodu ne.

Pokimal sem ji. Njeno oko pa je še dalje ostro merilo vame.

Imate pa povsem prav, je vživeto nadaljevala, ko razlikujete med dobrim in slabim življenjem tako, kot ste pravkar razlikovali. Vendar vam zagotavljam, da sem jaz živela samo dobro, čeprav sem imela precej denarja. Le nekaj trenutkov je bilo, ko se mi je zdelo, da je življenje mavrica. Veste, preden taki ljudje, kot je bila moja mama ali kot sem jaz, ugotove smer, v katero nese dim, izteče preveč časa, ali narobe: prostora. Preden nagrabiš, da bi ne živel tako svetniško, je preprosto nekega organa konec. Vi, vi . . . pa imate možnosti; veste že zdaj, kaj je kaj, toda opozarjamo vas, življenje, katerega reprodukcija smo, je tudi še domišljija svojega elementa; brž ko se je boste udeležili z mezincem, se je boste tudi z roko.

Samo, da sem te reči ugotovil, sem odgovoril, ko sem bral vaš spis.

A-ha, se ji je udrl glas. Pijte . . . kavo! Mrzla bo!

Razgrnil sem časopis in preletel parte. Skoraj četrtstranska je udarila vame. Umrla je moja stara sovražnica, Berta Darm; preminila je znenada, sem bral, žaro so že odnesli na Mirogoj v najožjem krogu.

Dobil sem zloben privid.

Nalil sem si kavo in še enkrat prebral osmrtnico.

Gospodinja je uprizarjala trušč z umivanjem posode.

Umrla . . . Nekoč se mi je približala, ko sem bil že znan novinar in pisec feljtonov, ter mi čestitala za recenzijo znanega romana. Takrat sem takoj oslepel, ko mi je kdo požegnal. Nisem vedel, da ima žegnanje še en dim: sovraštvo. Da imaš tisti hip, ko si pridobiš prijatelja, v njem tudi že zaplojenega svojega sovražnika.

Gospodinja se mi je tiho približala. Nisem je videl, le čutil sem jo.

Gospa Ana, sem jo ogovoril, kako se počutite, ko zagledate na straneh časopisa osmrtnico svojega sovražnika?

Odvrgel sem strani časnika, da se je slišalo kot umeten grom.

Tako dobro kot še nikoli, je odvrnila. Ali se je tudi vam nasmehnila sreča?

Pokimal sem.

Zapojte si kaj, je predlagala, zažvižgajte si, takih dni ni dosti v človekovem življenju. Jaz vselej pojem, ko naletim v časopisu, da mojih dragih sovražnikov ni več. Zaupno: veste, zakaj sploh še živim? Iz čistega maščevanja. Lepo je, ko svojemu sovražniku ne moreš prizadeti drugega ko to, da ga preživiš.

Pa veste, da to ni krščansko?

Vem, da ni. V krščanstvu nič ne smeš. Tam je vse res. Toliko moraš misliti za en sam korak življenja. Sicer pa se tudi vi ne veselite kot kristjan, kot vidim, je rekla vsa razdražena.

Veselim se kot človek, sem odgovoril z njenim žarom.

Ste videli! Ste videli!

Prisluhnil sem ji. Bližala se mi je z rahlo dvignjenim prstom.

Veste, kdaj sem nehala biti kristjan? Ko mi je bilo šest let, dokončno pa sem odpadla, ko mi jih je bilo enajst. Vi verjamete, da je mogoče človeka spoznati po njegovem pogledu?

Po pogledu?

Vprašala sem psihologinjo. Tu je stanovala. Odgovorila mi je, da so neke stvari tudi po očeh spoznavne. Čudili se boste, ko boste vse zvedeli o meni! je izcvilila napol v joku napol v veselju.

Ampak krščanstvo, sem jo naravnal z glasom in pogledom, se malo briga za naša razočaranja nad njim; lahko odpademo, toda iz življenja nikoli.

Imate vi življenje za krščanstvo?

Življenje je ideja, gospa Ana, vse ideje pa se uresničijo, ko se uničijo. Ali se ljudje mar ne uničujemo? Človek je lik misli. Se spomnite, ko sva govorila o svetnikih?

Ti me sploh ne zanimajo. Prosim, če ste tiho o tem. Ne, ne. Prepričati me hočete. Z drugili besedami: povoziti. Hoteli ste reči: svetniki najbolj služijo ideji.

Smehljaj sem se ji.

Figo, služijo! Naj, komur hočejo. Jaz pa hočem sebi, človeku v meni, in to je veliko bolje, kakor se spreminjati s svojimi rahlimi sklepi in žilami v idejo. Kaj imate od tega? Živeti idejo! Pojdite ven, srečali boste ideje. Ne ljudi. Pohabe. Hodijo spraševati, kaj smejo ta teden misliti. S kom smejo ta teden govoriti. To so i-d-e-j-e.

Seveda, to so ideje, sem pritrnil.

Jaz pa to nisem, je zavreščala. Nikogar ne vprašujem, kaj smem zvečer premišljati. Iz te bojazni še časopisa ne preberem. Le parte zmeraj.

Da se kdaj pa kdaj pošteno razveselite.

Ali se idejniki smejo veseliti?

Nad smrtjo svojega sovražnika se ne smejo, ampak... veselijo se, o ja, se...

Ste videli. V sami ideji je tudi še človečnost; nikoli ne bo docela prešla; ne bomo vsi zgoreli v svojih in tujih zamislih. Nekaj, veste, sem si

pa le vpičila v svojo človeškost. Tega me je naučil moj zdravnik, hišni prijatelj mojega prvega moža. Zasmilil se mi je, ko je po celodnevni obiskih posedel pri nas kak trenutek na žganjici in preferansi. Povedala sem mu, da se mi smili. Zakaj, mi je ugovarjal. Mene se ne dotakne nobena bolečina več. Nič me ne pretrese. Ne kri ne krik. Človek po neki blazni zamisli zginja. In tej proceduri strežem. Držim se pa načela, da nikomur ne povem čiste resnice. Še manj pa, da bi komur koli povedal, kako nekdo zgublja mojo igro. Kadar bom jaz bolan, ne bom povedal svojemu zdravniku, kaj me v resnici daje. Resnica je kakor kri. Človeka razburi v tiho privoščljivost. Veselimo se, kadar zvemo, da je nekdo odpisan. Zato varujem to skrivnost pred drugimi, svojo pa bom zapečatil.

Nikoli ne daj za sabo osmrtnice, mi je rekel, ne veš, koliko ljudi z njo razveseliš.

Kako res je to, sem se kmalu prepričala. Zato moje ne bodo dočakali; umirali bodo v muki, ker me bodo imeli za živo, jaz pa bom že davno davno mrtva.

Vseeno mi ni vseeno, sem rekel, in odprl strani ter v tretje ali v četrto prebral osmrtnico.

So jo pokopali v zasebnem krogu? je vprašala.

Ja; dala se je upepeliti.

To spet potrjuje našega hišnega prijatelja: zasebni krog je nekakšen varovalni pas, da se ne prisilini zraven sovražna uš.

Pri meni, veste, so stanovali različni ljudje, enkrat tudi pravi univerzitetni profesor. Nekega večera je bil zelo siten. Skoraj menstrualen. Nazadnje le pride na dan, da piše poslovilne besede za umrlim kolegom. Torej smrt. Opustila sem prizadevanje, da bi ga uravnovesila. Gledala sva italijansko kavbojko, in ko jo je bilo konec, je bil boljše volje.

Saj ga bodo zagrebli, sem rekla, ko je odhajal spet pisat. Zemlja je ko radirka: človeka zbríše v nekaj dneh iz spomina. Ne gre za to, ne za smrt, je odgovoril, ampak za posmehljivost našega življenja. Midva se nisva marala.

Kako? In zdaj mu boste govorili sočutno v slovo? sem vprašala.

In kdo, mislite, bo vam?

Nihče, sem odgovorila, prav nihče.

Ne boste vedeli. A zagotavljam vam: v slovo govore vedno najhujši sovražniki. A naprej so vam bili prijatelji.

Vstal sem.

Zajtrkujte!

Ne gre mi. Vseeno me je ta smrt prizadela.

Mladi ste, upate, to je tisto. Tudi jaz ne bi jedla, če bi imela vaša leta in še vse pred sabo. Ko pa vas bo ideja življenja tako pretresla, kakor je mene, boste jedli iz veselja.

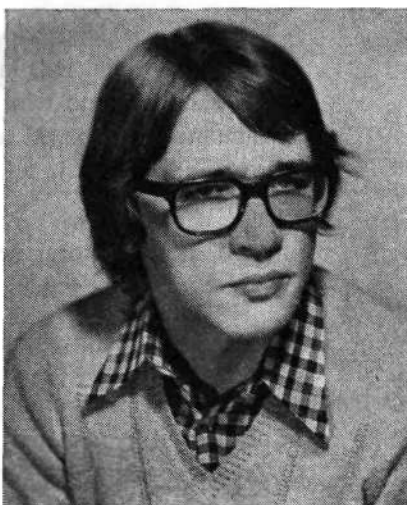
Ne razumem, kako je to mogoče.

Pridite zvečer naokoli, dala vam bom drugi del, mogoče boste le spregledali, kako je mogoče jesti.

Odšel sem. Na pragu me je okužil sij močnega dopoldanskega sonca. Postajal sem prosojen ko alabaster.

Od nekje je priplul vonj po senu in konjskih figah, po jabolkih. V tej uri Ljubljana živi in se uničuje kot ideja.

Odšel sem prek Tromostovja proti središču. Bolj ko sem se navezoval na tla pod seboj, bolj sem čutil, da sem tudi jaz le idejica, ki se pogublja. Čez čas sem se celo slišal, kako poskušam požvižgavati. A sem se le spomnil, da sem star šele devetindvajset let. Mogoče pa sem se spomnil kaj drugega. Ne vem.

Vladimir
Memon

**Poetika
kristala
in druge pesmi**

POETIKA Radosť drsenja v kristal
KRISTALA je trpka. Stena — luč, ki se vname,
I ko sijem v drhtenje bitja me vzame
v brezkončno ledenost svetlob in omame,
da sredi telesa otrpnem — v kristal.

Prostor ni prostor — je val
brezprostorja, ki sika in ledí;
ki miruje. So nohti, so živci moči,
ki se vežejo v smrtno težo snovi,
da me stisnejo v steklasti val.

mira v pravem pomenu besede šele v ozračju poheglovske filozofije in znanosti.

Resnici na ljubo je potrebno priznati, da jo je pripravljala že kriza racionalistične metafizike v 18. stoletju, ki je s Humom in Kantom, s skepso in agnosticizmom podirala temelje tradicionalne metafizike. Kant je bil seveda že odločilen za določitev sodb estetskega okusa, vendar se zdi, da v okviru njegove filozofije vrednostna teorija še ni bila aktualna; uporabljal je že pojem vrednosti, vendar ta še ni bil v središču njegovega mišljenja. Pač pa se je po koncu Heglove filozofije na široko odprla pot v vrednostno teorijo njegovim naslednikom, nasprotnikom in dedičem — od materializma, pozitivizma in eksistencializma do filozofije življenja. V njihovem delu je začela nastajati podlaga, na kateri je postala literarna aksiologija z drugimi vrstami umetnostne vrednostne teorije ne samo mogoča, ampak že tudi nujna.

(Se nadaljuje)

Pavle
Zidar

Pandorine sence

(nadaljevanje in konec odlomka)

Po tiskovni konferenci sem takoj odšel k E. A., da bi mi pripovedoval dalje. Našel sem ga nad pismom, ki ga je pravkar skorigiral in še enkrat bral.

Po njegovi pisalni mizi je vel duhovni prepah in zganjal med papirji pravo zmedo.

Slike na steni so obstale s svojim pogledom na meni, polnem abstrakcij in najrazličnejše simbolike. Skušal sem zavrniti to hipnotično, enooko zrenje vame.

Čeprav je slika le eden od slikarjevih pogledov — izmerjen s časom bi bila to kvečjemu sekunda — je vendarle ta nagli trenutek časa, če ga ujamemo v lepoto, trajen in preživi človeka.

Oprosti, me je ustavljal E. A. z roko in hitel brati, kar je napisal.

Sekunde na steni so me le uklonile. Spoznal sem, da sem kot človek daleč od lepote.

Morda se trudim, da bom kdaj bliže. Morda moja lepota šele nastaja. Mogoče je življenje način, po katerem se upodabljam v čas sekunde, ki potem nenehno traja.

E. A. se je vzravnal.

Oprosti, je rekel, pisal sem odgovor staremu profesorju. Nenadoma se me je spomnil. Ne, vem, kaj ga je zbolelo.

In v katerem svetu si? sem ga zbadljivo zavrnil.

A . . . nisi pozabil. Zdaj sem kar lepo doma. Glej, ko se že zabavaš, preberi to številko Spiegla, med vtisi z onkrajja sta vsaj dva, ki te bosta prepričala: Jung in Aznavour; oba sta bila že klinično mrtva in obema je skupna ptičja perspektiva: videla sta svoje truplo, ko sta odhajala proti soncu.

Sta se vrnila?

So jih . . . vrnili. V anketi jih je še nekaj, ki so potem, ko so se vrnili, ušli nazaj. *Preberi!* Verjetno se ne boš zabaval.

Ne bom, ker me je asociacija teh tvojih slik prepričala, da je lepota neke vrste ideja, v njej jemljemo konec in postajamo trenutek, ali najmanjši možni čas, ki ima svojo protislovno resnico v tem, da traja neskončno.

E. A. je pokimal, se nasmehnil pomenljivo in odvrnil, da sem dobro gledal in videl.

Glej . . . Obrnil se je k mizi, kjer je ležalo pismo, ki ga je pravkar skorigiral.

Več ko deset let . . . je mahal s pismom, nisva vedela drugega drug o drugem, ko da sva. Zdaj pa je starčka v copatah nekaj zbolelo, napisal mi je pismo, prekril z njim pravo namero, in jaz, kajpak, svojo, ko sem mu odgovoril.

Zakaj pa naj bi prekril namen?

Vsako pismo, ki se vzdigne na pot po toliko zaprašenih letih, je osebna bolečina, nekakšno opravičilo za bogvekaj.

Misliš?

Vem.

Poglej . . . Odprl je predal in povlekel ven usnjeno pisemsko mapo, polno popisanih listov. To so moje bolečine.

Zakaj?

Zato, ker ne moreš biti zvest drugemu kot sebi. Saj še med možem in ženo vznikajo pisma, kako naj šele prijatelj pozabi, da je treba vztrajati v zvestobi.

Zvestoba je neredko omejeno, škodljivo vztrajanje, sem rekel.

Morda. Pa vendar se iz tega porodi pismo ali bolečina. Si kdaj premišljal, kaj zahteva današnje prijateljstvo od partnerjev? Vse. Prijatelji so danes res breme. Misлити mora ko ti, počenjati stvari ko ti, imeti tvoje prijatelje za prijatelje, če hoče biti tvoj prijatelj, oziroma biti ti mora podoben v vsem. Brž pa ko prekrši eno teh pravil, se že osami, kasneje, ko stvari dominejo, začuti domotožje in bolečino, zakaj izdal je zvestobo.

Izdal je tvojo sebičnost! sem zavrnil.

Ne, Thomas, motiš se, zvestobo je prelomil; sebičnost je pravilo te igre.

Težko pravilo.

Za to igro moraš imeti strašne živce, izredno zdravje; mislim, da je to najlepša košarka, kdor jo enkrat uzre. Z eno samo napako si odstranjen z igrišča.

Strašna košarka! In kdo zmaga?

Ne vem. Ali zmagajo tisti, ki so mrtvi, ali tisti, ki ostanejo živi. Ne razločim dobro. Za to nekako nimam pravih oči. Včasih se mi vidi, da so odnesli mrtvi.

Se potem spleča?

Se.

Saj si vendar mrtev.

Pozabil si, da ti zvestoba podeli nesmrtnost.

Zdaj šele razumem.

Razumeš?

In kaj smo mi, ki odpademo?

Snov za neko snov, vmes pa pišemo pisma in poskušamo prikriti svojo pravo naravo, iz katere pišemo. Poglej!

Razgrnil je list in se zamaknil vanj.

Lani ob koncu leta sem sedel k mizi in začel spontano pisati tole:

Dragi E.

Naokoli je leto, hip, ki se kot pavja mavrica zaključí v mračno belem decembru. Prek te bele, popisane strani trkam na tvoja vrata, upam, da me boš spustil predse, da ti voščim srečno 19.. Kot veš, sem imel navado, da sem te prek leta sem in tja obiskal, zdaj pa so že mimo leta, ko ne potrkam več, zaprl sem svojo žejo po srečanjih; današnja srečanja, žal, prinašajo enemu in drugemu samo kup sumničenj.

Ko so mi lani zapisali v voščilnici, naj bom vendar pogumen in naj napišem novelo o strahopetnem Slovencu, sem ti mislil odgovoriti...

Od tu dalje naštevam trenutke svoje nezvestobe do njega, toda zelo zavito, izgovarjam se na to in ono in — nisem mogel verjeti — podal sem celo nekak obračun svojega dozdajšnjega obnašanja. Zaključil pa sem: Nisem ti mislil odgovoriti zato, da bi pokazal svoje jezne barve, ampak le svoj strah. S tem zaključujem. Na zavihku tvoje knjige, ki jo pravkar berem, je tvoja podoba. Gledam jo. To nisi ti, ampak Sadat, ki se vrača iz kneseta, pogumen in obenem utrujen od vseh nožev, ki jih je dobil v hrbet. Dostikrat mislim nate. Prebiram te, tam si pravi, kot sem jaz pravi le v svojih knjigah. To pa, kar trpi in je telo, je nekaj neukročenega in mavričnega.

Ne beri tega pisma kot mojo slabo vest, ampak kot pojasnilo k molku. To pismo je luč!

E. A. se je odrinil v naslon in popravil očala. List v rokah mu je drhtel kot belo drhtenje neznane luči.

Ko sem še enkrat prebral, je rekel drhteč, kar sem bil napisal, sem takoj spregledal, da je to pismo res luč. Luč moje scefrane osebnosti. Več: da je to pravzaprav moja bolečina. In vsak odpad od zvestobe je le to. Zvestoba

je sicer igra, toda tudi velika velika celota; torej sem se zavedel, da sem sam in da plavam kot otrok nikomur naproti.

Zanimivo, sem rekel.

Imam prav?

Imaš, sem odgovoril presunjen.

Pisma nisem odposlal, zamislil sem se nad njim; dragi E. mi ne bi mogel odgovoriti drugega, ko da bi mi še enkrat svetoval, naj napišem novelo o pogumnem Slovencu. Morda bi se mi še trepljajoče nasmehnil, prižgal cigareto in se vrnil k igri, ki jo igra. Zanj bi bil le snov.

Zelo kruto, sem rekel.

Ne kruto, ampak *res*, je dihnil nazaj. Ali si že kdaj videl, kar je bilo *res*, da ni bilo obenem tudi še kruto povrhu?

Nisem.

Res je vedno najstrašnejše, kar more biti.

In . . . teh pisem . . . glej . . . Sami bolesteri, domotožni kriki, zakaj sem zapustil celoto.

Celota je tudi mafija, sem se spomnil.

In kako je mafijcu, ki je odpadel? me je vprašal.

Piše pisma.

E. A. se je zasmejal.

Žal je postal samo snov, je odgovoril prizanesljivo.

In snov ustrela ko psa, sem dodal.

Vsako.

Celota je potem *res* čista, najbolj naporna duhovnost, čeprav ima zelo umazana pravila.

Prav to.

In če te nemoralni prijem zbeга?

Si mrzel, je odvrnil besno. Zdaj ti bom prebral pismo starega profesorja. Videl boš, kako je znal odsuniti od sebe svojo staro bolečino, čeprav ga je posilila k pisanju pisma.

Prava katastrofa, ko te izdajo živci. Pa to . . . delajo . . . oziroma . . . pišejo vsi?

Nisi ti še nobenega takega pisma napisal?

N-e.

Prvega boš, ko se boš poročil. Takrat se začne.

Kako?

Tega se ne more povedati. Toda to je prva resna celota, ki jo hočem razbiti. Od te smo povabljeni še k drugim.

Zdaj sem zaslutil, ja, ja . . .

Poslušaj! E. A. je začel nosljati naslednje pismo:

Spoštovani tovariš E. A.!

Začudili se boste, ko boste dobili to pismo. Večkrat sem se Vam mislil oglasiti, vendar nisem vedel za Vaš naslov. Že pet let sem v pokoju. V petinsedemdesetem sem in nič dobrega ne pričakujem več. Je pač

tako naše življenje. Hinko Smrekar je rekel, da je kratko in posrano kot vojaška srajca . . .

Po osemnajstih letih je dobil moj naslov, celo navedel je, kje ga je dobil, in dobil bi ga tam tudi pred osemnajstimi leti, vendar je moralo preteči toliko in nič manj, da je začutil bolečino po meni.

V pismu, ki si ga pravkar slišal, ni nič takega, kar je, recimo, v mojem dragem E.; v mojem je bolečina očita, tu pa ni nikjer zarisana, razen v dejstvu samem: da je po osemnajstih letih napisal to, kar je. A to je dovolj; v petinsedemdesetem ga nekaj boli. Kaj ga?

E. A. je prevrgel roke na kolenih in strmeče opazoval nič.

Odgovoril sem mu, je rekel E. A. tiho, uničeno. Mogoče te bo zanimalo, kaj. Začel sem tam, kjer sva pred osemnajstimi leti nehala. Vendar se tega tisti hip nisem zavedal. Šele po mesecu dni, ko sem kopijo pozorno in še enkrat prebral, sem opazil, da sem se vključil naravnost v njegov in svoj problem pred desetletjem in pol.

Zahvalil sem se mu za spomin name. Njegovo pismo sem imel za presenečenje. To pa tudi pomeni, sem zapisal, da je eden redkih med mojimi že tako redkimi. Da nisem nikoli imel dosti prijateljev, a kar sem jih imel, so zalegli za celo glavno mesto, čeprav sta bila včasih to samo dva, prenekaterikrat pa samo eden. *Med te spada tudi on.*

Iz tistih časov, sem zapisal, mi je morda žal samo škandalov, ki sem jih vzdigoval, toda danes vem, da so bili to le samoobrambni refleksi. Takrat še nisem vedel. Takrat še nisem vedel, da sem namenjen popolni odstranitvi iz kakršnekoli javnosti. Škandali so bili le moj odgovor na te poskuse. Spontan odgovor. Žal so me ti moji odgovori zelo veliko stali. Danes me ljudje poznajo samo po njih.

Nekoč je pretresal Rusijo Jesenin s svojimi barvitimi, ekscentričnimi domisleki. Premlad sem bil, da bi jih razumel, ko sem jih bral. Zdaj se jim ne čudim. Vsak škandal je osebna stiska oziroma izhod v sili.

Tak odgovor sem pisal starcu v copatah. Navezal sem se na preteklo, potem pa, ko sem pismo v kopiji še enkrat prebral, sem spregledal, da je čas, ki sem ga preživel, lahko v trenutku prostor z vsemi predstavami, če so za to dani pogoji. In ta pogoj je navaden človeški spomin.

Ob tem me je še pretreslo, da je v času razgrnjeno še vse kaj drugega kakor moji škandali. Ali bo tudi to obudil človeški spomin, in kdaj.

Vidiš, moj Thomas, kakšna žalostna zgodovina so pisma, ki jih pišemo in ki jih nikoli ne odpošljemo. Ali pa jih. Kakor nanese. Če bi meni dragi E. napisal kaj takega, kakor mi je starec v copatah, bi mu najbrž takoj odgovoril.

Starec te je moral nekoč zatajiti, sem rekel.

Vendar je znal to v pismu prikriti, medtem ko jaz tega v odgovoru nisem znal, ko sem mu odgovarjal. A vse to ni več pomembno. Pisatelj ima eno samo zvestobo, kot ženska; biti zvest sebi.

Zdi se mi, da je vseeno dobro, če znaš skriti, kadar že pišeš pismo, sem se zagrel. *

Ali ti to mar znaš? me je vprašal.

Ne vem.

Nasmihala sva se.

Nekoč sem imel prijatelja, se je zajedel s spominskim glasom v svoj čas in spet spremenil v čudovito igro prostora.

Sploh sem imel rad prijatelje . . .

Si bil osamljen?

Ne vem, ali je žeja po intimnosti osamljenost?

Ne bi vedel, sem odgovoril.

Tudi jaz ne, je rekel. Toda moja mama je ljubila boga, jaz pa prijatelje. Vsakega človeka sem v najkrajšem času spremenil v to zvrst. Z vsakim sem želel ustvariti vroče vezi. Ali je to razsežnost ali frustracija, kdo bi vedel.

Tako sem nekega dne dobil prvega prijatelja. Prav: dodelili so mi ga. Nekdo se je spomnil na to mojo bridko lastnost po intimi in začel se je ples, dolg desetletje. Domov sem ga pripeljal enkrat samkrat, in ko sva bila z mamó ob neki priliki sama, mi je povedala, da je to moj najhujši sovražnik.

Bil sem prepričan, da je prenapeto in ljubosumno premerila človeka in sem ji to tudi ostro poočital. Naštel sem ji vse dobre prijateljeve lastnosti. Mama me je poslušala, rekoč, da je to lahko vse res, toda vrline, ki jih ima, ne preprečijo nobenega sovraštva na svetu, še posebno ne njegovega do mene.

Toda zakaj? sem se razvnel, glas mi je švigal do stropa.

Zakaj naj bi me sovražil? Jaz bi vendar to videl, sem ji ugovarjal.

Ti ne boš videl, mi je odvrnila žalostno in v tistem trenutku je zgubila boj zame.

Zaznal sem, da se je v njej izčrpala moč, iz katere sem rasel. Bilo mi je je neskončno žal.

Mama, sem jo poiskal mehko, bila je kot odprta školjka, cvetoča od žrtvovanja — on ni to.

Nisi vedel, je odgovorila, da je vsak prijatelj hkrati tudi tvoj sovražnik?

Ne, sem odgovoril.

Saj to je razumljivo, tako mora biti. Tega so ti dali, da te bo sovražil, dokler boš na svetu. Spoznal te bo do dna in ti zaradi tega ne boš vedel, kdo te tepe. Mislil boš, da te tvoje slabosti. Te res udarijo nazaj, ampak nikoli tako, da bi te pričakale ob rojstnih in drugih svetih dnevih. Ta človek te zdaj samo spoznava. Pusti ga!

In kaj hoče?

Ne vem, nisem tako pametna. Samo vidim.

Nekoga vendar moram imeti, sem se ji iztrgal in podvomil.

Obmolknila sva in bila zelo žalostna nad tem, da mora človek imeti sovražnika.

Ne morem biti sam, sem vpil v mislih, da se je slišalo ven iz mene.

Strah me je, je odgovorila, strah; spomnila sem se, da mi je rekla mama, preden sem se poročila, če imaš svojega otroka vsaj malo rad, potem ga ne spravi na ta svet. Ostane naj v onem. Jaz pa sem ji odgovorila: mama, zakaj pa vi niste imeli mene toliko radi. Vidiš, je odgovorila, človek

je prepoln sovraštva in ne ljubezni. Mislila sem, da ljubim, ko vas rojevam, pa je res ravno narobe.

A zato toliko moliš? sem jo vprašal.

Zato in še za kaj. Če bi mogla, bi te vrnila nazaj vase.

Potem ni kaj, če je tako, sem rekel.

Tisto noč sem slabo spal, prebujal sem se in preplavljali so me njeni strahovi. Začutil sem, da ima prav; da je moj prijatelj res moj sovražnik.

Toda ko sva se s prijateljem srečala in spregovorila o glasbi, slikah, sem se zjasnil v svoji temoti in bilo mi je strašno žal, da sem mislil o njem tako kakor mama. Tenkovestnost me je pripravila do tega, da sem mu to celo zaupal.

In vendar . . . je bilo vse res, kar je videla mama: bil je moj najstrašnejši sovražnik.

Najboljši prijatelj?

Je vedno najhujši sovražnik! Zdaj je postal previden, ker je vedel, da ga mama sumi. Igral je igro sovraštva na dolgi stezi.

Ravnal si noro, ko si mu šel to povedat, in vendar, norost je prihodnost normalnosti.

E. A. se je razlomil v kašelj.

Pri . . . vsem . . . tem, je odgovoril z glasom, ki mu je primanjkovalo zraka, je prav nepričakovano to, da svojega zoprnika spregledaš šele, ko si daleč stran od njega, nikoli pa ne, ko si blizu ali tik njega.

Res; odslej je postal pretkan. Videti se ni dalo prav nič, kar je počel, samo čutil sem, da se nekaj godi.

In naštel bi ti lahko toliko tegob, kolikor imam let; mislil sem, da so to le moja življenjska znamenja in da prihajajo kakor ptice, vendar ni bilo tako. Prijatelj je vsako potezo premislil stokrat, preden jo je potegnil. Neskončno sem se čudil, kako so vedeli — kjer ne bi smeli — za vse moje najintimnejše zadeve. Pomisli, kako drzen igralec je bil: najprej je izmeril moje zaupanje, in to je bilo brezmejno, če sem mu šel povedat, da ga ima moja mama za mojega najhujšega sovražnika; ko je bil o tem zaupanju prepričan, je še spregledal, da sem od teh čustev tako slep, da ne bom nikoli pomislil, da je on tisti.

Ki . . . te . . . zastruplja.

E. A. je komaj vidno zakimal.

Šele zdaj vidim, je nadaljeval vznemirjeno, kaj je bližina. Od blizu nikoli nič ne uzreš. Ne moreš, ker je prevroče, neverjetno, protipričakovano, ali pa, preprosto, tako ogromno, da pogled ne zaobjame stvari. Na to psihologijo je on zidal moj sarkofag.

Kadar sem mu kaj zaupal, je vedno počakal, da je zvedel ali zaslutil, da sem isto še kje črnil, potem pa je informacijo posredoval. In ko so prišle moje tegobne ptice sedet na moja ramena in sem se mu v samoti raztožil nad tem, nisem nikoli pomislil, da je vse to zaradi njega, temveč zmeraj zaradi nekoga drugega ali tretjega.

Pošastna igra, sem rekel.

Kafkajada, je odvrnil.

Stalinizem, sem dodal.

Saj to je pravzaprav kufkajada. Ena stvar pri tem je še vznemirljiva . . .

Stopal je v čas spominjanja ne brez napora, loveč dih kakor ljudje, ki odhajajo. Leva veča mu je utripala kot prisesan list.

Čas, v katerem se je to godilo, je bil neprizanesljiv. Prijatelj je bil tedaj visok funkcionar na oddelku, kjer sem študiral; vsake toliko je prirejal atake na tiste, ki so bili religiozni, iz verujočega tabora pa se mu je bojevito upiralo dekle, sklicujoč se na ustavo.

Bedni boji, sem dodal.

Čakaj. Vic ni bil v tem prepiru, ki je bil včasih nadvse vesela komedija, ampak v debati. Govornika sta zasledovala vsak svoj cilj, v resnici pa istega. Okoli obeh smo se namreč zbrali, v tem je vic. Šlo je za somišljenike. Za to je šlo. Oba pa sta bila, kot je pokazalo kasneje življenje, samo sredstvo za razločitev ljudi.

Kakšna anketa! sem vzkliknil.

Čakaj, toda nekaj tihih, zagrizenih svetovalk z one strani je pa vseeno plačalo. Pregloboko so zaupale, povedale so stvari, ki so jih politično opredeljevale za krščanstvo.

Pošastno!

Vidiš, takrat je bilo to tako. Ob vsem tem sem imel srečo.

Veruješ?

Vprašanje je preenostavno, med vero in njenim zanikovanjem je bistvena razlika. Ne vprašamo se, ali veruješ?

Temveč?

Ali je vse res, ali ni nič resničnega. V tem stavku je sila, ki razdvaja ljudi. Narobe in površno pa je vpraševati, ali veruješ. Tudi tisti, ki veruje, na to ne more prepričano odgovoriti. Zadevo ateizma in teizma je treba globlje soočiti: ali je vse res ali ni nič res.

Takrat na oddelku je bilo zame marsikaj res. Če bi zašel na limanice . . .

Bi bilo še nekaj res, sem se zarežal.

Eno ti bom povedal, se je ustavljal, če ni nič res, potem te lahko spravim s poti, če imam za to moralni motiv, to je politično opredelitev; če pa je vse res, tega ne morem narediti.

In vendar je vse res, sem mu odgovoril, eno in drugo. Oboje zgoščeno in tekoče doživljamo na svetu.

Res je eno in drugo samo toliko časa, dokler si zunaj zgodovine, me je ustavljal, ko pa ti ta naloži odgovornost za mojo odstranitev, postane tisto, kar ni bilo res, *resnica*.

Mogoče.

Ali veruješ, je nesmiselno vprašanje, kot bi me vprašal, ali kadiš, piješ, se briješ. Vprašaj: ali je vse res, ali ni nič res. Nad tem se bom potem zamislil in težko se bom opredelil. Bolj ko bom razkrojen, manj bom imel možnosti.

Kdo pa sploh lahko to dilemo razvozla?

Otrok! je rekel veselo.

No ja . . .

Otrok v meni. Kolikor ga je še. Nisi opazil ali občutil, da si — čeprav si že prerasel svojo naivo — še zmeraj tudi še šest ali sedem let star. Plamen teh let težko pregori. Mogoče se potaji, ker ga človekova dejanja prisilijo k molku. Kadar pa si sam pred ogledalom, strmeč v svoje ščavje, se še zmeraj rad spačiš sam sebi. Na tihem priznaš, da si usekan, toda to je to, kar dokazuje v nas še živega otroka. Ta pa potem rešuje dileme, ki jih preizkušani človek ne more več. In med temi dilemami je tudi ta: vse res ali nič res.

In če tega otroka ni več?

Ta otrok je. Brez skrbi. Globoko v nas je spravljen in nikoli ne zrasede, o pravem času se zmeraj opredeli.

Ti misliš na čas smrti?

Ti pa misliš na Zosimovo pripoved iz Karamazovih o Karkelu, njegovem bratu. Ne, Thomas, resnica je v tem otroku, ki nikoli ne prerase sam sebe; ta otrok nas vedno preseneča, čeprav mu poskušamo nataktniti najrazličnejše uzde, od psihiatričnih do . . . Odkrito: si se kdaj pačil sam sebi?

Danes sem se.

To je dobro. To ni slabo.

Bolj me zanima, kako sta končala s prijateljem?

Popolnega zločina ni, saj veš. Zmeraj kaj ostane. Mislim, da sem nekoč nekoga opravljal, prijatelj mi je pri tem pridno pomagal; dala sva ga iz kože in se pozdravila pri tem početju. Ker tega opravljanja k sreči nisem nikjer več ponovil, ga je on posređoval dalje prizadetemu, prepričan, da sem napako ponovil. Prizadeti pa je bil toliko prizadet, da je to šel povedat meni. In to me je zavzdignilo. Poiskal sem prijatelja, toda namesto da bi se bil razsvetlil z jezo in tako prišel do asociacij, ki bi me odvezle stran od njega, sem se ovil okoli njega z golim poizvedovanjem, ali ni morda kaj o tem kje govoril.

Spet ga nisi mogel obsoditi.

Ne!

Zaupanje?

Otrok v meni ni mogel verjeti, da je to res.

Preveč se sam sebi pačiš v ogledalu, sem se nasmejaj.

Thomas . . . me je izdihnil, zroč nepremično v sad na sliki, če je količkaj res, potem . . . to . . . ne . . . more biti res.

Da bi te kdo izdal?

Če pa nič ni res, je res ravno narobe.

Je zanikal, da bi šel povedat dalje?

Ni se spomnil. Mogoče, da je rekel kje kaj, ampak nemogoče. In to me je prepričalo.

Najbolj neumno sprenevedanje je od zmeraj najbolj uspešno, sem rekel.

Ki pa je, žal, imelo posledice. Po tem sem zdvomil o njegovem zatrdilu, in novo naključje, ko je spet zavagal moje zaupanje, ga je postavilo v zelo neizrekljiv kot, iz katerega je moral narediti izpad.

Samo dva sta vedela za to, sem mu rekel, ti in moja žena. Kdo je zdaj policaj? Odgovoril mi je: boš že videl.

Drzen igralec, sem odgovoril, še ko zgubi, dobi.

E. A. se je lovil za glasovi, ki sem jih izrekel.

Hotel je, da bi zdvomil o ženi, sem rekel.

Veš, da sem.

Si?

Thomas, to sta bili taki bližini in le ena je bila nekoliko krajša od druge, na to je stavil in spet — dobil.

Ta bi pa res lahko pomival okna v New Yorku, sem rekel, brez vrto-
glavice je.

Vseeno pa sva se po vsem tem le razšla. Materin vtis me je končno le ducela prevzel. Otresti se ga nisem mogel, ker ima zaupanje svoje trajanje, čeprav počasi le mine ko luč.

Pri tem trajanju zaupanja se zgodi še naslednje: to je med drugim tudi nekakšen hazard, sreča, če to lahko imenujemo srečo: on sicer še dobiva, vendar dobivam zdaj tudi jaz. Resnica pa je ta, da eden zgubljaše dobiva, me razumeš?

Jaz mu namreč zaupam ko doslej in on stvari prenaša dalje v takem sorazmerju kot prej, razlika je samo v tem, da zdaj to vem in da tudi on ve, da vem.

Kakšna kolobocija je pa spet to?

Morda se ti zdi zapleteno in nevzdržno, toda življenje, ki so odnosi, so samo taki. Vse se začne z enostavno črto, z zaupanjem; ko zaupanje svoje opravi, te prepusti igri, v kateri zgubljaš in hkrati dobivaš.

Navadna svinjarija je to, sem zavpil.

Ni. Le vidiš ne, da tudi sam stopaš v iste odnose. Ko človek tuli, tako ko ti, je v resnici že spregledal igro.

In ... potem ... mu ... ti ... kako bi rekel ... pravšnjo besedo ... odpuščaš ...

Odpuščam, odpuščam, se je zasmel E. A.

Zakaj, vraga! Živeti se pravi prav nič odpustiti. Kako je mogoče preklicati stvari, ki si jih naredil. Mogoče jih je pozabiti, več pa res ni moč narediti proti sebi, sem odgovoril ogorčen.

Ob tej priliki ti bom povedal še tole, se je nagnil z užitkom na naslon E. A., tri leta je, ko sem šel neko zgodnje popoldne na Mirogoj. Okoli mene se je nagnetla prava filmska scenarija: jesenska megla v svoji značilni mrliški bledici je s chopinsko občutljivostjo rosila zvoke Poloneze, nimaš pojma, kako sem se izpraznil in kako je vame naglo vstopil monsieur Alfred Musset, pesnik teh popoldnevov; gola drevesa so kričala nekaj v meglo; šel sem dalje kot Musset, zamenjava mi je bila zelo draga. Čeprav mi ni sledil nihče, sem čutil, da se mi nekaj (ali nekdo) le primika, vendar obrisa nisem mogel prepoznati.

Zanimalo me je, ali bom to srečal kot Musset ali kot E. A.

Mirogoj je bil globoko jesenski.

Poloneza je rosila svoj zvok.

Obstal sem pred grobnico nemškega barona, zaslutil sem obris svojega nasledovalca in ga pričakoval.

Znenada je obstal tik mene, jaz pa sem ga še zmeraj pričakoval. Potem pa se le ozrem in vidim, da je tik ob grobnici zrastle visoko drevo.

Gledam ga začudeno, zakaj prej ga ni bilo.

Težko verjamem, da je res drevo. Sežem vanj, toda pred menoj je le oblika brez vsebine. Naglo potegnem roko k sebi in se ves prestrašen zazrem v drevo. Gospoda Musseta sem zamenjal s sabo.

Ubili ste me, je reklo drevo. Morilec mojih vej, morilec mojega semena. S kom imam čast? sem vprašal.

Ali ne pišete knjig? je vprašalo.

Jih.

Ne veste, da je vsaka vaša knjiga naša smrt? je odgovorilo drevo.

Pretresen sem obstal in valoval.

Morilec! je zavpilo še enkrat in zginilo.

Opotekel sem se proti grobnici nemškega viteza, ograja me je zadržala, da nisem planil na črno marmorno ploskev. Privid me je uničil.

E. A. je potegnil roko k sebi, ko da se je z nečim pokrnil, zaprl veke, prevzelo ga je molčanje, zablestel je sivo kot poplavljeni polje in, zdi se mi, umrl.

Da, umrl.

Vstal sem, da bi nekoga poklical, da bi zavpil, takrat pa se je iz njegovega trebuha izvil smrad.

Stegnil sem desnico in rekel: pif, paf.

7.

... blažen je sad tvojega telesa Jezus, je odmolil ljubljanski škof, ko sem stopil v katedralo, v njeno intimno osvetlitev; hip zatem je v predirnih zvokih porotil večnost, naj se razklene, Johann Sebastian Bach v fugi, njegovi zvoki so kot krči prebili božje molčanje in le-to je spregovorilo s človekom neposredno in reklo: ja, vse je res in ni res, da ni nič res.

Bach je poskusil vse, da bi pripravil boga do odgovora s svojim blaznim, žejnim krikom, ladja Kristusove barke je drgetala in grozilo je, da se bo razklala, toda bog je ostal zvest svojemu preziru do vernikov, vožnja se je čez čas upočasila in obstala. Freske so se po glasbenem vetru spet zbrale in živo pričevale.

Luči so še bolj utrnili. Goreli sta le še dve. Tema, dišeče po glasovih bolečine, se je prelivala po katedrali. Glave so okamnele. Začel se je spet Mirogoj.

Kako to, sem pomislil, da ti ljudje tu vedo, da je vse res.

Žrtvenik spredaj je na trenutke odblestel svoj marmorni lesk.

E. A., sem videl, je imel prav, ko je rekel, da je svet postal tako očiščen vseh nepomembnih vprašanj, da sta ostali le dve, ki tudi sami sebi že odgovarjata, medtem ko vprašujeta.

Poslušal sem mir resnice in mir neresnice; poslednjega sem imel v sebi. Zaznal sem nianso razlike: prvi te ves čas zavezuje, sprošča. Razpošilja te.

Če je vse res, potem je svet poln snovi, ki živi, če nič ni res, potem se vse počasi sprazni do samomora.

Prevzelo me je, ko sem to odmisлил. Vstal sem in tipaje odšel iz teme, razsvetljene od dveh luči.

Zataval sem proti Robbovemu vodnjaku. Iz vseh vrčev je curelo.

Tekoča voda je zbijštrila moj temni voz: če nič ni res, potem bo resnica to, kar bom naredil jaz.

Odšel sem proti domu, ko da me je razneslo v eksploziji. Drsel sem v nagibu.

Videl sem, kako se mi je nekdo umaknil.

Na vogalu pa je visok moški s cankarjanskim klobukom prepričeval damo, da gre lahko mirno k njemu, ker že dalj časa ni poročen.

In če le si? ga je vprašala.

Potem me lahko zadaviš, je odgovoril, toda besede je tako krčevito razmetal, da je dama morala spet podvomiti.

Kaj pa, če je le kdo gori? je potrpežljivo pozvedovala, čeprav se ji je zelo mudilo k njemu.

Ni, ji je zatrdil, a če že je kdo, je to moja sestra.

Vidiš . . .

Nič več nisem slišal zanimivega razgovora, v katerem se je dama za-grizeno borila za trenutek, v katerem ne bi bila rada motena in ki ji ga moški s cankarjanskim klobukom ni mogel zagotoviti.

Luči so kapljale vse redkeje. Sem in tja se je še ulil zlati soj in postaral mesto.

Veža je zaudarjala po slanih sajah in vlagi. Težko zidovje je odječalo samo sebe.

Morda se je odpočivalo.

Večkrat sem že pomislil, kdaj počivajo zidovi. Čeprav so zidovi, le niso dobesedno samo to. In kdo tedaj drži streho in vse to v nadstropjih?

Pri stari je že blestel ekran.

Stekel sem se umit. V sobi je dehtelo nevidno tihožitje. Morda vonj stoletij, ki so jih stare hiše polne. Torej čas, v katerem dalje gnijejo človeška življenja in njegove cunje.

Čeprav je vse sprano, vendarle dehti po teh starih časih okoli mene. Posebno še, kadar po žilah zemlje stečejo južni vetrovi. Takrat imam občutek, da me nekdo umiva z oslinjenimi materinimi prsti.

Poznate ta materinski vonj?

Zdaj sem se spomnil: tako je zasmrdel novelist E. A. ob svoji smrti pred eno uro.

Zaskrbelo me je, če bodo zvedeli, da sem bil pri njem, lahko naredo afero, lahko me obdolže, da sem povzročil infarkt.

Toda to je naravna smrt.

Odšel sem dol. Gospodinja je že imela pripravljeno večerjo, pečeno ribo, jabolčni zvitek, kompot, v kristalni čaši je spalo temno, skoraj črno vino. Gladina se je svetila od komaj zaznavne plesni. Zdela se mi je kot zamorčeva smrt: sivkasto temni sij je bil konec nečesa.

Ali ste ubili zamorca? sem vprašal.

A, vino, je spregledala mojo parabolo, dobro je, veste, teran je, ob intimni svetlobi zmeraj rahlo posivi.

Veste, kje sem bil?

Pri E. A. je odgovorila in me neradovedno opazovala z občutki svojega naročja. Tam namreč spe ženski radarji.

Odkrhnil sem bočni pas mesa na ribi.

Mhm . . .

Ribje meso je cedilo čudežni sok, samo meso pa je bilo pusto.

Orada je, je rekla gospodinja.

Škampe v omaki poznate?

Moja najljubša jed, je odgovorila, enkrat jih bova večerjala.

Veste, kje sem bil? V stolnici.

Preganila je čelo v ustnice, ki so ugriznile v nevidno stvarnost.

Šel sem pogledat, ali je vse res ali ni nič res.

Ali mar še ne veste tega?

Kaj?

Da ni nič, ampak prav nič res.

Marsikaj vem, toda zelo verniško je trditi, da ni nič res. To je že druga vrsta vere. Jaz moram z ustnicami zatipati nič, ne s prsti. Mehke ustnice vedno zatipajo mehko. Resnica je zelo grda, vendar morski klobuk.

In kaj ste dotipali?

Da je oboje na svetu: vse res in nič res.

Hvala bogu, bala sem se že, da ste ostali v stolnici. Toliko jih je že ostalo.

Ni slabo, če ostanete, manj dela vas čaka v življenju.

O, jaz sem dve hiši sezidala in ogromno ljubila, tako rekoč priljubila, kar sem sezidala, ampak samo to je resnično življenje: dosti delati.

Res je; če ni nič res, potem je treba dosti postoriti, da bo vsaj nekaj res, sem ji pritrdil.

Razumem vas, je rekla, njim je zato treba manj postoriti, ker je za nje res vse resnično: ustvaril jih je bog, ne pijani stric, vsako besedo desetkrat obrnejo v mislih, preden jo izgovore, pa tudi misliti tako misel je greh; vse delaš pod neko kontrolo, nenehno se moraš počutiti lahkega, da preživiš; vest je ptica, ki ne dosega višin, če je obtežena, živiš manjvredno življenje, zato da boš nekoč večvrednega.

Mislite, da je vaše večvredno?

Moje? Večvredno seveda ni, je pa močno, z nikomer tega grenkega jedra nisem delila, razen s sabo, in kar je najvažnejše, nočem nobenega drugega življenja, hočem le tega, ki ga živim. Zakaj naj bi živela šele tam čez? V časopisih tudi pišejo o lepšem jutri, s prižnice pa o življenju po smrti. *Kaj pa sedaj?* Ali je sedaj lupina, ki jo moramo zavreči? Ali ni ta hip tudi hip tistega jutri in hip po smrti? Jaz hočem živeti sedaj in tudi jutri, če bo res še kaj.

Svet se deli na ti dve polovici, sem odvrnil, eni žive za sedaj, eni za jutri.

Pa veste zakaj, je vpadla, zato, ker ni toliko vsega, da bi vsi lahko živeli sedaj. Eni bodo morali pač jutri.

Zasmejala sva se. Beli skelet orade je tihožitno žarel.

Jutri . . . jutri . . . je laž . . . Jutri mene ne bo. Jaz pa hočem, da iz svojega mesa občutim meso, ne iz svojega *duha*. Gospod Thomas, že zadnjič sem vam rekla, da sem zgodaj spregledala to zapeljevanje ubogih. Pri stari mami smo veliko molili za dobro življenje po smrti. Ko se je stric vrnil iz Amerike z nekaj dolarji in bajto potegnil iz blata, smo v zahvalo molili vsak večer rožni venec. Takrat mi je bilo pet let. Mame ni bilo doma, kuhala je pravim grofom. Stric Andrej je molil naprej, otroci pa smo klečali na klopi okoli peči in odgovarjali. Seveda smo hitro posedli na pete in odgovarjali naveličano in zaspano. Da smo vzdržali, smo se spogledovali med sabo in se pačili drug drugemu, kar nas je napenjalo v smeh, ki ga je bilo težko krotiti, da ni bruhnil iz nas.

To igrico sva se šla z bratrancem vsak večer, da sva nekako vzdržala v molitvi.

Enkrat pa sva se le zlomila in zapadla drhtečemu, sladkemu smehu.

Stric naju je prestregel z železno sivimi očmi, po molitvi pa me je stric prijel, odvedel v noč, dvignil od tal in kot vrečo odnesel v vlažno, mrzlo, temno klet, ki je bila kot jašek zavrtana v hrib.

O njej smo bili otroci prepričani, da je ponoči pekel, podnevi pa klet.

Zdaj pa premišluj, je zavpil, zakaj si se med molitvijo smejala. Vrata so se s treskom zaprla. Objela me je noč s svojimi peklenskimi tacami. Strah me je razpolovil in začela sem tako noro vpiti in jokati, da sem zgubila zavest. Ne vem, kako dolgo sem bila v kleti, zbudila sem se šele v postelji. Tega ne bom nikoli pozabila. Takrat še nisem zasovražila boga, ampak strica. Od tedaj sem začela redno močiti posteljo. To je dal meni rožni venec: strah v mehur.

In vprašujem vas, kje je bil bog, ko sem trepetala v temi, v zadah-njeni kleti, kjer so vreli zelje, repa, sadje. Nikogar ni bilo nikjer. Še stara mama si ni upala ugovarjati stricu, ki me je vlekkel v noč.

Vi tam na Hrvaškem ne molite toliko kot mi. Pri nas na kmetih pa je že marsikateri otrok plačal z zdravjem, ker ni doumel rožnega venca. Saj ga tudi odrasli niso, toda imeli so v sebi vztrajnost in življenje jih je toliko poniževalo, da so prenesli vse, samo da bi jim bilo boljše.

Zdaj si pa zamislite, kako naj petleten otrok strme moli, ko niti ne razume tega, kar izgovarja, in je uro dolgo. Mora se malo nasmejati, da vzdrži.

Vendar stric Andrej — danes vem, da ni bil to on, ampak bog v njem — tega ni prenesel. Ni bil užaljen on, ampak božja neskončna usmiljenost, dobrota in kaj vem še kaj.

Bog seveda je, vendar samo takšen, kakršnega izdelata ljudski zemeljski trenutek; bog je odsev naše zemeljskosti. Takrat, ko sem bila v kleti, je bil kralj z neomejenimi pooblastili. Pred tem bogom je bilo strica Andreja strah, ker se je nekdo med njegovo molitvijo zasmel. Si lahko predstavljate, da bi se kdo zasmel, ko bi govoril cesar? Takega bi uničili. Mene je takrat prizadel prav tak bog ali prav tak cesar. Kasneje sem to ubogemu stricu odpustila, čeprav me je še marsikatero noč odgnal pred hlev, ker sem ponoči močila posteljo.

Strašen bog je bil to! sem vzdrhtel.

Surovež! In samo k njemu smo molili. In ta ni imel nobenega usmiljenega srca.

Izrekli ste zanimivo misel, ko ste rekli, da je bog odsev zemeljskih trenutkov. Mogoče je to zelo res.

Ali ni zdaj lepše moliti, je potegnila veselo čezse odejo toplega glasu, nobenega otroka ne silijo več h klečanju v dolgi molitvi, če je ne razume. Nikogar več ne odnesejo v klet, kjer vreta zelje in repa, če se sredi molitve zasmije. Še bog sam se povesele s takim otrokom. Toda nekaj se je na zemlji spremenilo, da se je tudi v nebesih. Bog ni več cesar, ampak je postal delavec v plavem pajacu.

Prikimal sem ji, smeje se, tiho.

Večno bo nad nami duh zemlje, božanski je, nihče pa mi ne sme zameriti, če v bogu vidim tudi najstrašnejše trenutke zemlje.

Potem ne molite nič več?

Ne. Živim tako, da bi bil duh zemlje boljši in prizanesljivejši z otroki.

To je velika molitev.

Mislil, da je ta prava.

Pokimal sem ji. Odpil sem požirek vina in se zamislil.

Značilno za tiste čase je bilo, da smo morali otroci prositi za dovoljenje, in sicer za vsako malenkost. Zdaj vem, zakaj. Tak način življenja je bil takrat. Mogotci, ki so nam dali tudi boga na nebu, so od naših staršev zahtevati isto: dovoljenje za vsako figo; starši pa so to ponovili na nas. Spominjam se, da je bilo treba prositi za dovoljenje, da smem vzeti kruh, pa spet za dovoljenje, da smem pobrati jabolko. Cel dan, se spominjam, sem iskala samo različna dovoljenja. Ko sem med vojno padla v isti delirij in so okupatorji zahtevali isto — dovoljenje za dovoljenjem — sem bila v tem tako udomačena, da vse to ni pomenilo zame nobenih težav več.

In ker so mogotci s temi dovoljenji šikanirali starše, so le-ti tudi nas. Kolikokrat me je teta Cila obtožila, da sem vzela kruh brez dovoljenja. Takrat se je vedno na hitro sestalo družinsko sodišče in so me sodili.

Krivično, kot so tudi nje. Pri vseh teh sodbah pa je bila vroča nit zmeraj ista: da lačni ne bi požrli sitih, zato so jih nenehno sodili. In da ne bi pojedla kaj več, me je teta vedno obtoževala.

Zato je meni danes jasno, kakšno življenje hočem živeti: jutrišnjega bom tudi, ampak prej bom današnjega. Me razumete?

Popolnoma.

Ko je mama kuhala za prave grofe, sem imela neznansko željo, da bi jih videla, kakšni so. V starih knjigah na slikah so bili tako zapeljivi, da sem prosila mamo, da bi me kdaj odpeljala s sabo. Prilika se je ponudila in iz materine sobe sva s staro mamo opazovali lepo oblečene in gladke ljudi, kako jejo — lepo je jesti tako — kako ne vedo, kam s časom in z vsem, kar imajo, toda zelo so pazili, da jim tega ne bi kdo vzel s pogledom. Takrat sem razumela, zakaj bo zame in za staro mamo boljše življenje samo po smrti. V meni se je tedaj nekaj premaknilo, ko sem morala skrita opazovati grofe. Po tistem nisem bila nikoli več to, kar sem bila pred tem. V očeh se mi je pregrešno zasvetilo. Dobro si zapomnite, kar sem vam rekla. Zakaj to pregrešnost so si podajali iz roke v roko različni ljudje in jo sodili in me zaradi nje skoraj uničili.

Zanimive stvari ste navrtali iz teh starih klišejev, sem rekel, potegnili ste drzne paralele. Saj so vsi iz vaše generacije živeli isti trenutek, vendar ste si ga vi znali razložiti. Prav ali neprav, to sploh ni bistveno, dosti je, če najde človek že narobe razlago.

Nekaj pa me vznemirja še zdaj: tisti monarh na nebu, tisto neusmiljeno srce, zaradi katerega ste morali ponoči v klet. Prebral sem sveto pismo in neposredne stike boga z izvoljenim ljudstvom, trdo ga je obračal; skoraj bi vam pritrdil, da je bil odsev tedanje zemeljskosti.

Vseeno pa dveh časov ni, mislim zemeljskega in večnega, oba štā isti čas, in kdor živi enega, živi tudi drugega, sem rekel in segel po kozarcu.

Saj sem vam rekla, le da se jaz ne znam tako izraziti.

Ste še kaj napisali zame?

Ne boste jedli?

Sit sem. Ali veste, da je E. A. umrl?

Ka-ko?

Pogovarjala sva se in ga je kar vzelo.

Vpričo vas?

Zaspal je in nanaglo zadišal po materini slini.

Kaj poveste! In žena?

Jaz sem kar šel.

Niste poklicali žene?

Ne.

Saj niste naredili tega, da ste kar šli?

Sem. Pa kaj. Saj nisem jaz umrl.

Thomas! Vi ste podobni tamle tistim.

Gospodinjin pogled je zažarel, sij je rastel kakor s soncem zasijano steklo.

Je zares umrl?

Po mojem . . . je.

Ali veste, kaj se je zgodilo stanovalcu iz sosednje hiše? Včeraj, predvčerajšnjim. Skoz okno sem vse videla. Na stopnici mu je spodrsnilo, zate-
lovadil je po zraku in si zlomil nogo. Skušal se je pobrati, pa se ni mogel. Stanovalci, ki so prišli mimo, so si ga ogledovali, z njegovega obraza pa sem brala obup, ker se je vsem mudilo mimo in so ga pustili na tleh. Nekaterim je ponujal ključe svojega avta, najbrž da bi ga odpeljali v bolniš-
nico, a jih nihče ni vzel. Tedaj sem šla v vašo sobo in telefonirala po re-
šilca. CeLo uro je bil še na tleh, prav do prihoda avta.

Zakaj mu pa vi niste šli pomagat?

J-az, saj sem mu.

Pa tja zakaj niste šli in ga dvignili?

Saj so vendar . . . njegovi . . . znanci hodili mimo, ti bi mu morali prvi.

Vsak bi mu moral, če je tako, kakor ste videti prizadeti, ampak kot vidite, ni več tako.

Saj se šalite, Thomas!

Pomagati je dolžnost, a če se mi mudi, kaj mi kdo more. Saj hočem, toda meni se mudi.

Poznate moralno povračilo? je vprašala.

Poznam, sem odvrnil, vem, da bom mogoče umrl tudi jaz in ne bo nihče nikogar obvestil. A tako je. Kaj jaz morem za to.

Morete. Obvestili bi lahko E. A-jevo ženo.

To je že vtikanje v tuje zadeve.

Če pomagate?

Če pomagam.

Potem je konec upanje, je razmetala roke in glas daleč od sebe.

Konec, sem ponovil.

Kaj pa potem sploh lahko še pričakujem?

Nič.

Gledala me je. Njen riževo bleščeči pogled je lovil up.

Ampak ta gospod, da boste vedeli, Thomas, ta, ki je padel in si zlomil nogo, je mnogo ljudi iz svoje hiše vozil s svojim avtom.

Zakaj pa jih je?

Poslušajte . . . imel jih je rad.

Kdo pa ima danes še koga rad?

Nimate vi nikogar?

Ne.

Čisto zares?

Čisto.

Saj to ni mogoče. Nekoga morate imeti. Mamo?

Dve, tri ideje imam rad.

Človeka pa ne.

Saj sem že rekel: dve, tri ideje.

A-h, je odzdihnila grenko in odrinila vse skup.

Potem mi ne bi pomagali, če bi potrebovala vašo pomoč?

Ne vem še.

Jaz bi vam pa.

Vaša stvar.

Toda, bog moj, kakšna generacija pa ste? Saj niste več ljudje.

Ne, ideje smo, privzgojene po globalni metodi.

Vi se mi posmehujete, ker sem prizadeta.

Prav nič ne občutim, da se vam posmehujem. Ali mar nisem v celoti, kar me je, samo poskus.

Tudi če bi res bili eksperiment, Thomas, bi mi morali pomagati.

Saj bi vam rad, toda ne morem. Imam pomisleke. In mudi se mi. Tisti, ki naj vam in meni pomagajo, prejemajo za to plače in to je celo njihov kruh.

In če umrem?

Tako se lahko vprašam tudi jaz.

Kaj . . . smo res že tako daleč?

Pustiva to, daljave so zelo relativna merila, mene zanima, če ste napisali nadaljevanje; nocoj bi bral, mogoče bo dež, strele bodo imenitna luč, in kadar svetijo te sile, je človek najbolj skoncentriran.

Na ekranu je zavalovala saharska puščava, podobna živi zebri, nje-ne valovite črte so drvele proti sončnemu zahodu. Kot glasba so drhtele te črtaste strune, oponašaje vetje vetrov.

Ne gre mi v glavo, je odjamrala gospodinja in se zatopila v črte Sahare.

Vem, zakaj vam ne gre, sem ji odvrnil tiho, ker je to paradoks življenja.

Moj bog, kakšno govorjenje; vse znate imenovati, taki ljudje so vedno brez osebne temperature, vsako svojo potezo opravičijo.

Pa vi, ne poskušate mar istega, ko se zavzimate za ljubezen do bližnjega?

Spogledala sva se.

Zebrasta dežela večnega peska z muezinskimi molitvenimi klici, je potovala dalje, s kancem pogleda sem jo lovil, spiker pa je imel arabsko dikcijo, ko jo je spremljal.

Gospa Ana, sem jo ogovoril, jaz kot vi in kot vsi na svetu naredimo prav vse, da bi bili tuja žrtev, ne svoja. Zakaj, vruga, pa je padel in si zlomil nogo?

Ali vi ne boste padli?

Bom, toda ne bom krivil sosedov, da so brez odgovornosti do mene.

Ljudem je treba pomagati, je zavpila, ne filozofirajte, no!

Hvala. Izvolite! Mene pri teh opravilih pustite pri miru. Imam, na žalost, prijatelja, ki me je nazorno poučil, kako nerad je človek svoja žrtev. Svoje provokacije ne vidi, spregleda le odgovore nanjo.

Poznate ljudi s hrbtenico? sem jo vprašal.

Pogledala me je zmedeno.

Navadno so to veliki ljudje, svetilniki človeštva, ki se ne znajo ukloniti drugemu kot sebi. Občudujemo jih. Poskušamo za njimi in proslavljammo jih.

Na dosti nižjem nivoju sem se ukvarjal s prav takim velikanom. V redakciji so me opozorili nanj, rekoč, da ima hrbtenico, in se mi cinično nasmehnil. Mogoče so mislili, da vem, kaj so hrbteničarji. Šel sem k njemu na službeni obisk in se srečal s precej omejenim človekom. Ni bil sposoben za noben kompromis. Tulil je samo svoje. Žrtve te drže so bili že njegovi otroci, žena, bratje, on pa je bil dalje velik, v resnici pa . . . majhen. Vseeno mu sicer ni bilo, ko so obračunavali z njegovimi najdražjimi: ko so padali otroci, žena; ostal je sam in njegovi sivi brki, blodil je z njimi po cestah, očitaje vsakomur, ki ga je srečal: tudi ti si kriv.

Da, celo mene je imel za krivega, ki sem mu hotel pomagati.

Vi sploh ne veste, gospa Ana, kakšna demagogija se skriva v velikih, pokončnih ljudeh!

Ko sem ga poslušal, kaj vse mi čenča, sem bil pretresen, nisem mogel razumeti, da je omejenost lahko veličina, celo vodilna misel človeštva. Tako kot on sem jaz že mislil in tisto zavrgel. Ne bi mogel reči, da sem mu bil krivičen, oziroma da sem se jaz razvil, on pa ne. Resnica je kaj lahko omejenost in hoja na mestu. Razlika med nama je bila samo v tem: da njegova neomajna zvestoba načelu povzroča toliko gorja, moja nezvestoba pa ne. Kdo je zdaj moralen, kdo omejen, premišlujte! Ali ima tak človek pravico, ki je pospravil svoje najbližje, pokazati tudi name, da sem kriv? Mogoče jo ima, težko pa, da bi bilo to res.

Zamislite si, da ste naleteli na takega moža.

Imela sem tri, a ni bil nihče velikan življenja; to, kar ste povedali, je veliko gorje, ki lahko doleti žensko. Moški naj hodi v službo, ukvarja naj se s čebelami in ponoči z mano. Moji trije niso imeli hrbtenice. Toda umrli so najbrž z zavestjo, da ste vi krivi.

Zelo mogoče.

Zamislila se je, ko da zaznava poseben vonj. Nemirno je utripala s prosojnimi, bledimi nosnicami.

In midva bova nekoč umrla v isti zavesti: krivi bodo drugi, sem rekel.

Kaj se to pravi! se je vznemirila.

To se pravi . . . da je le res, da smo žrtev drug drugega; naj bomo še tako prilagodljivi, vsako načelo nas prežge do zadnjega, četudi ga imamo za nespametnega.

Pravite, da ima tisti človek sive brke?

Sive . . . brke.

Veste, da ga poznam.

Ne morete ga, iz Beograda je. Raven ko sveča, svojo ženo je impregniral s svojo omejenostjo in jo pokopal. Toda na pogrebu se je držal na smeh kakor človek z močnim slinjenjem, pričakoval je, da bomo jokali mi. Seveda smo se nasmihali.

Grozno! Veste, moj tretji mož . . . A o tem drugič, drugič. Prepričali ste me . . . Vsak bi bil rad tuja žrtev, vsak . . .

Nekje to tudi je ... in to je prav, vsaj laže umre. Vendar nam nã lepo, ko zvemo, da so nas zdravniki zašuštrali. Nismo se sami. Nobeden se ne sam, drugi ga. In ko te, brž pod nos brke in oči okoli sebe, kdo bi bil primeren, da bo kriv.

Veste ... jaz sem napisala nekaj ... mi je segla v besedo.

Lepo, sem odgovoril, tole je dolgčas, tole čvekanje. Vanj me je ujel E. A. Ljudje s fantazijo so nevarni. V njih je ritem neke nedohranjenosti, midva pa veva, kaj je svet, zato si ga nikoli ne predstavljava drugačnega. Drugačnega, zmaličenega, v tapetah ga hočejo le ljudje s fantazijo. Ti lahko žive le v svetu svojih barv. Kar nas je pa zdravih, v taktu domačnosti ... nočemo, da bi bili drugačni.

Gospodinja mi je dala zvezek.

A to še ni vse, je rekla, samo tretjina življenja je.

Kako majhna je, sem rekel, lahkotna.

Skozi noč je udaril grom. Razsvetila sta ga dva ostrá bliska z zrcalnimi siji. Sledil je oddaljenejši grom, ki je bil sličen razpolovitvi suhe deske.

Dež! sva rekla hkrati v frazi, polni dramske patetike.

Noč je bila sinja.

V takih nočeh ožive žabe, je prišla od nekje misel.

Poševne premice vode so zavrele pod okni zemljo.

Gospodinja je ugasila televizor.

Lahko noč, sem se poslovil, vzel zvezek — tretjino življenja.

Nebo se je tedaj razklalo kakor lobanja ob strelu. Koščice sivine so vsaka zase grmele po odmevni daljavi. Bliski pa so jim sledili do poslednjega razkroja.

Greste? me je vprašala in me poskusila pridobiti za skupno dočutenje nevihte.

Raje sem odšel.